

ΤΟ ΜΗΝΥΜΑ ΤΟΥ ΓΚΑΝΤΙ

Τοῦ κ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Π. ΚΑΣΙΜΑΤΗ

Ἀκαδημαϊκοῦ καὶ Καθηγητοῦ τῆς Α. Β. Σ. Π.

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τιμᾷ σήμερον (*), μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τῶν ἐκδηλώσεων τῶν ὀργανουμένων ἀπὸ τὴν Οὐνέσκο εἰς ὅλον τὸν κόσμον, τὴν μνήμην τοῦ Mochandas Karamchand Gandhi, τοῦ ἀποκληθέντος Μαχάτμα, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς συμπληρώσεως ἑκατὸν ἐτῶν ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του. Ὁ Γκάντι ἐγεννήθη τὴν 2αν Ὀκτωβρίου 1869.

Τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ καθιστᾷ τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ Gandhi χαρακτηριστικὴν τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, τόσο, ὥστε νὰ τὴν θεωρῶμεν σταθμὸν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ζωῆς τῶν λαῶν καὶ νὰ σκύβωμεν ἐπάνω της διὰ νὰ ἀντλήσωμεν διδάγματα καὶ διὰ νὰ ἀναζητήσωμεν ἀπαντήσεις εἰς τὰ ἀγωνιώδη ἐρωτήματα τῆς πολυτάραχης ἐποχῆς μας;

Νομίζω ὅτι ἡ προσπάθεια ἀναλύσεως τῆς ἐσωτέρας αὐτῆς φύσεως τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἀγῶνος τοῦ Gandhi, ὡς καὶ τῆς ἐπιδράσεώς του εἰς τὸν κόσμον, εἰς συνδυασμὸν μὲ τὰ βαθύτερα στοιχεῖα συγκρίσεως καὶ συγκρούσεως ποὺ διαφαίνονται μεταξὺ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τῆς νοοτροπίας τῆς Ἀπὼ Ἀσίας, στοιχεῖα συγκρίσεως καὶ συγκρούσεως, ποὺ καλοῦν ὅμως, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς οἰκουμενικῆς ἐποχῆς μας, ἀδυσωπήτως εἰς σύνθεσιν, ἢ προσπάθεια ἀναλύσεως, λέγω, τῆς φύσεως αὐτῆς τοῦ ἀγῶνος τοῦ Gandhi εἶναι ὁ μεγαλύτερος φόρος τιμῆς ποὺ ἡμπορεῖ νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ, ἀγωνιζόμενος ἐναντίον τοῦ ρεύματος, ἀνεδείχθη ὁ ἀπόστολος τῆς ἀγάπης, ὁ σηματοφόρος τῆς λογικῆς καὶ ὁ δραματιστῆς τῆς δημοκρατίας, τὸ Ἀνώτατον Πνευματικὸν Ἴδρυμα τῆς γῆς τοῦ Λόγου καὶ τῆς Δημοκρατίας.

Ὁ Alexis de Tocqueville ἔγραψεν ὅτι ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις εἶναι σκοτεινὴ καὶ ἀνεξήγητη δι' ἐκείνους ποὺ θέλουν νὰ τὴν ἰδοῦν σὰν αὐτοτελεῆς

* Ὁμιλία γενομένη τὴν 19ην Νοεμβρίου 1969 εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, ἐπὶ τῇ συμπληρώσει ἐνὸς αἰῶνος ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Μαχάτμα Γκάντι.

φαινόμενον. Μόνον εις τούς χρόνους που προηγήθησαν αὐτῆς ἡμπορεῖ νὰ εὐρεθῆ τὸ φῶς. Χωρὶς τὴν γνῶσιν τῆς παλαιᾶς κοινωνίας, τῶν νόμων τῆς, τῶν διαστροφῶν τῆς, τῶν προλήψεων τῆς, τῶν ἀθλιότητων τῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς, δὲν ἡμποροῦμεν νὰ ἐνοησωμεν τί ἔκαμαν οἱ Γάλλοι στὰ 60 χρόνια που ἠκολούθησαν τὴν πτώσιν τῆς παλαιᾶς κοινωνίας. Ὁ Tocqueville ἔγραφε τὸ 1848.

Τὸ ἴδιον συμβαίνει μὲ ὅλα τὰ μεγάλα γεγονότα τῆς ἱστορίας. Καὶ ἀκόμη μὲ τούς ἀνθρώπους που ἔδωσαν τὴν σφραγίδα τους σ' αὐτά. Δὲν βγαίνουν οἱ ἀνθρωποὶ ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ Διός. Βγαίνουν ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ἱστορίας που ἔχει διαμορφώσει τὸν περίγυρον τῆς δράσεώς τους, μέσα εἰς τὸν ὅποιον ἀναπτύσσεται, μὲ τὸ κέντρισμα τῶν συγχρόνων γεγονότων — ἰδίως ἐκείνων που αἰσθάνονται μόνον οἱ μεγάλοι — καὶ μὲ τῆς τύχης τὸν ξεχαρβαλωμένον ἀργαλειόν, ἡ ἰδιοφυΐα που συνθέτει τὰς ἀτομικὰς ἰκανότητας μὲ τὰς κοινωνικὰς καὶ ἱστορικὰς καὶ φυλετικὰς καταβολὰς.

Ποία εἶναι ἡ εἰκὼν που μᾶς δίδει ὁ δέκατος ἔνατος αἰὼν; Καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτόν, ἡ νοοτροπία τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας στοὺς αἰῶνας που προηγήθησαν ἀπὸ τὸν αἰῶνα αὐτόν, που ἀπετέλεσε τὴν μήτραν τῶν μεγαλοπραγμάτων, μὰ καὶ μεγαλοοδύνων κυφοριῶν τῆς ἐποχῆς μας; Ἐχομεν, λοιπόν, νὰ ἐξετάσωμεν δύο προβλήματα, ἀρχίζοντες ἀπὸ τὸν χρονικὸν προσδιορισμὸν καὶ γυρίζοντες πρὸς πίσω εἰς τὰ θεμέλια, στὸν πολιτιστικόν.

Ὁ δέκατος ἔνατος αἰὼν ὑπῆρξε ἡ ἐποχὴ τοῦ πολιτιστικοῦ συγκρητισμοῦ. Τοῦτο δὲν ἔγινε ἀμέσως ἀντιληπτόν. Ἡ ἐξάπλωσις τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος τῆς Εὐρώπης, που ἔδωσε γρήγορα τὴν θέσιν τῆς εἰς τὸ αἰώνιον φαινόμενον τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξαπλώσεως τῶν ἰσχυρῶν, κατέστησε τὸν κόσμον ὀλόκληρον ὑποτελῆ εἰς τὴν δύναμιν ὠρισμένων μεγάλων Κρατῶν. Τὸ αὐτοκρατορικὸν ἢ ἱμπεριαλιστικὸν φαινόμενον, ἀδυσωπήτως αἰώνιον, ὅπως εἶπα, βυθίζεται εἰς τὰ βάθη τῶν αἰώνων. Αἱ αὐτοκρατορῖαι ἤρχοντο καὶ παρήρχοντο. Μέχρις ὅμως τῆς ἐποχῆς μας ἡ πτώσις των κατέλειπε κενὸν τὸ ὅποιον συνεπληροῦτο ταχέως ἀπὸ ἄλλας αὐτοκρατορίας. Συχνά, ἄλλωστε, καὶ ἡ πτώσις ἦτο συνέπεια τῆς παρακμῆς εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐξουσίας, πολλάκις μὲν ἐκ λόγων ἐσωτερικῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως, ἀλλὰ συνήθως ἐπίσης ἐξ αἰτίας τῆς ἐπεκτάσεως μιᾶς ἄλλης ἰσχυροτέρας δυνάμεως που οἰστροηλατεῖτο ἀπὸ τὸν ἀνυπόμονον δυναμισμὸν τῆς εἰς τὴν ἐξάπλωσιν που ἐξεδηλοῦτο εἰς πρωτοκαθεδρίαν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς διαδοχὴν εἰς τὰς ἀποικίας. Ἔτσι ἐξηντλήθησαν ἡ Ρωσικὴ καὶ ἡ Πορτογαλικὴ καὶ ἡ Ἰσπανικὴ Αὐτοκρατορία, τὰς ὁποίας διεδέχθησαν ἡ Βρετανικὴ, ἡ Γαλλικὴ καὶ τελευταῖον καὶ ἡ Γερμανικὴ.

Ἄλλ' ὁ 19ος αἰὼν ἀπετέλεσε τομὴν εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἡ ἐξάπλωσις, λόγῳ τῶν οἰκονομικῶν τῆς συμφύσεων, ὑπῆρξε συγχρόνως καὶ φορεὺς πολιτιστικῶν ἀλλαγῶν. Αἱ οἰκονομικαὶ συνθήκαι τοῦ μεγάλου ἐμπορίου καὶ τῆς ἐντατικῆς ἐκμεταλλεύσεως ὠδήγουν εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐπιτοπίων στελεχῶν, αὕτη δὲ εἰς τὴν διάσπασιν τοῦ φράγματος μεταξὺ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ κατακτητοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ὑποτελοῦς. Ἐπανελαμβάνετο

δηλαδή, δι' άλλους όμως λόγους, τὸ φαινόμενον τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ὅπως οἱ ἐπὶ μέρους πολιτισμοὶ συνεισέφεραν βαθμηδὸν τὰ ἐπικρατέστερα στοιχεῖα των καὶ διεμόρφωσαν τελικῶς τὸν ἑλληνοχριστιανικὸν ἢ Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν, λόγῳ τῆς στενῆς ἐπαφῆς ποῦ ἐδημιουργήθη μεταξύ κατακτητῶν καὶ κατακτωμένων τῆς ἰδίας ἢ ἀναλόγου πνευματικῆς, πολιτικῆς καὶ οικονομικῆς ἀναπτύξεως, μὲ κλίσειν τῆς πλάστιγγος ἐνίοτε ὑπὲρ τῶν ὑποτελῶν, ὅπως συνέβη μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἔτσι καὶ ἡ αὐτοκρατορικὴ ἐξάπλωσις ὠδήγησε βαθμηδὸν ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἀνάγκης εἰς τὴν ἰσοπέδωσιν τῶν πολιτιστικῶν καλεσμάτων. Αὕτη δὲ ἐξεμηδένισε τὴν μυθικὴν ἀκτινοβολίαν τῶν αὐτοκρατοριῶν. Οἱ ἐπίλεκτοι τῶν ὑποτελῶν, μορφωθέντες εἰς τὰς σχολὰς τῶν κατακτητῶν, ἐξαπέλυσαν τὸ αἶτημα τῆς ἰσότητος ποῦ εἶναι εἰς τὸ βᾶθος κάθε δημιουργίας. Καὶ ὠνομάζετο ἡ ἰσότης χειραφέτησις καὶ ἀνεξαρτησία. Τὸ φαινόμενον αὐτὸ εἶναι παράλληλον πρὸς τὸ φαινόμενον τῆς λυτρώσεως τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἀπὸ τὸν φράκτῃν τῆς δουλείας. Ὅπως ὁ Χριστιανισμὸς ὠδήγησεν εἰς τὸ βαθμιαῖον κρήμισμα τοῦ φράκτου αὐτοῦ — καὶ διὰ τοῦτο δικαιούται νὰ χαρακτηρίζεται ὡς κοινωνικὴ ἐπανάστασις —, ἔτσι καὶ ἡ οικονομικὴ θεμελιώσις τῆς ἀποικιοκρατίας προεκάλεσε τὴν ἀνατροπὴν τῶν συνθηκῶν πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς ἐξαρτήσεως ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίζετο ὁ πατερναλισμὸς, τοῦ ὁποίου ὅσοι δὲν εἶδον ἐγκαίρως τὸ τέλος — οἱ κατέχοντες εἶναι συνήθως κοντόφθαλμοι καὶ βλέπουν μόνον τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν — ἐπλήρωσαν σκληρότερον τὰς ἀρνητικὰς συνεπείας του. Ὅπως καὶ ὅσοι δὲν ἀντελήφθησαν ὅτι ἡ ἐπιτάχυνσις τοῦ ρυθμοῦ τῆς ἱστορίας λόγῳ τῆς πνευματικῆς, ἐπιστημονικῆς καὶ τεχνικῆς προόδου, ὀδηγεῖ σήμερον ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν εἰς ἀποτελέσματα, διὰ τὰ ἀνάλογα τῶν ὁποίων διὰ νὰ ἐπιτευχθοῦν ἐχρειάζοντο ἄλλοτε αἰῶνες!

Ἡ ἐπιτάχυνσις αὐτὴ τοῦ ρυθμοῦ τῆς ἱστορίας ὀδηγεῖ εἰς καταπληκτικὰς πράγματι ἐξελίξεις. Ἀπαγορεύει, πρῶτον, τὰς εὐκόλους συγκρίσεις μεταξύ καταστάσεων ποῦ φαίνονται ὅμοιαι ἐνῶ εἶναι διαφορετικαί.

Ἡ κατάστασις π.χ. κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Μεγάλης Γαλλικῆς Ἐπανάστασεως τοῦ 1789 καὶ τῆς Μεγάλης Ρωσικῆς Ἐπανάστασεως τοῦ 1918 φαίνεται ἡ ἰδίᾳ. Εἶναι ὅμως ἐντελῶς διαφορετικὴ. Τὴν πρώτην τὴν ἔκαιμεν ἡ μεσαία τάξις συμμαχήσασα μὲ τοὺς δυσηρεστημένους εὐγενεῖς. Προλεταριᾶτον δὲν ὑπῆρχε, διότι δὲν ὑπῆρχε βιομηχανικὴ ὀργάνωσις. Τὴν δευτέραν τὴν ἔκαμε πάλιν ἡ μεσαία τάξις συμμαχήσασα ὅμως μὲ τὸ προλεταριᾶτον.

Καὶ ἡ διαφορὰ ἐπεκτείνεται, διότι, ἐνῶ οἱ εὐγενεῖς ἦσαν τάξις παρακαμάζουσα καὶ ἀδύναμος εἰς τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ διὰ τοῦτο παρεμερίσθησαν ταχέως, εἰς τὴν Ρωσίαν τὸ βιομηχανικὸν προλεταριᾶτον ἦτο ἰσχυρὸν καὶ καλῶς ὠργανωμένον καὶ παρεμέρισε ταχέως τὰς μεσαίας τάξεις, ὅπως κατόπιν καὶ τοὺς ἀγρότας μὲ τοὺς ὁποίους συνεμάχησεν ἀρχικῶς. Δὲν πρέπει νὰ παραγνωρίζεται ὅτι ἡ Ρωσία ἦτο τὸ 1918 ἡ πέμπτη βιομηχανικὴ δύναμις τοῦ κόσμου καὶ διέθετε 3 ἑκατομμύρια βιομηχανικῶν ἐργατῶν, τῶν ὁποίων τὴν ἐπαναστατικὴν προδιάθεσιν ἐνίσχυσαν πολλὰ ἔτη πολιτικῶν ἀνοησιῶν τῆς τσαρικῆς ἐξουσίας καὶ ἡ τραγικὴ σύνθεσις τοῦ ἐπενδεδυμένου εἰς τὴν βιομηχανίαν κεφαλαίου, ἀνήκοντος κατὰ 90% εἰς ξένας χεῖρας.

Ἐν τούτοις τὰ γεγονότα τοῦ 1918 δὲν ἐχρησίμευσαν ὡς μάθημα. Ἀνάλογοι καταστάσεις ἐδημιούργησαν τὴν ἐκρηκτικὴν ἀτμόσφαιραν πού συνταράσσει τὴν λατινικὴν Ἀμερικὴν, τὴν ὁποίαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δαμάσουν αὐταρχικὰ καθεστῶτα στρεφόμενα πρὸς τὸ παρελθόν, διότι καὶ αὐτὰ ἀναγκάζονται νὰ προχωρήσουν εἰς ἐπαναστατικὰς διαρθρωτικὰς μεταβολὰς. Τὸ ἴδιον φαινόμενον εἶδομεν ὅτι παρατηρήθη εἰς τὸ Βελγικὸν Κογκρέ. Διὰ νὰ σταματήσωμεν ἔως ἔδῳ τὰ παραδείγματα.

Εἰς τί ὅμως συνίσταται ὁ πολιτιστικὸς αὐτὸς συγκρητισμὸς περὶ τοῦ ὁποίου ὠμίλησα; Θὰ χρειασθῆ νὰ γυρίσωμεν πρὶν ἀπὸ τὸν 19ον αἰῶνα.

Ὅ,τι ἀποκαλοῦμεν ἑλληνοχριστιανικὸν ἢ εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν, τείνει σήμερον νὰ προσλάβῃ παγκόσμιον κυριαρχίαν. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἀνὰ τὸν κόσμον ἐνιαίας νοοτροπίας περὶ τοῦ ἐνδεδειγμένου τρόπου ζωῆς καὶ ὄχι μόνον εἰς τὴν ἀνεγνωρισμένην ἀπὸ τὴν σημερινὴν παγκόσμιον συνειδησιν κλίμακα ἀξιών, ἢ ὁποία, ὅσον καὶ ἂν προσαρμόζεται πρὸς τοῦ ἰδιοῦ μας πολιτισμοῦ τὴν κλίμακα, δὲν εἶναι ἐν τούτοις ὁμοία εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ὁ ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμὸς ἀνέκαθεν εἶχε κοινὰ γνωρίσματα μὲ τοὺς ἄλλους πολιτισμούς. Διότι ἡ κεντρικὴ του ἀξία, ὁ ἄνθρωπος, δὲν εἶναι μόνον ἰδική μας πίστις καὶ ἰδικὸν μας ἰδανικόν. Καὶ ὅταν λέγει ὁ Σοφοκλῆς εἰς τὴν Ἀντιγόνην (332 ἐπ.) ὅτι «πολλὰ τὰ δεινὰ, κούδεν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει» καὶ θεοποιεῖ τὸν ἄνθρωπον, δὲν ἐκφράζει μόνον ἑλληνικὸν στοχασμὸν, ἀλλὰ παγκόσμιον. Ἀλλὰ τὸν ἐκφράζει μὲ τὸν ἀπαράμιλλον εἰς τοὺς αἰῶνας ἑλληνικὸν τρόπον. Ὅλοι σχεδὸν οἱ πολιτισμοὶ τὸν ἄνθρωπον εἶχαν πάντοτε ὡς σκοπὸν καὶ τὴν ἐξύψωσιν αὐτοῦ, τὴν ψυχικὴν, τὴν πνευματικὴν, τὴν κοινωνικὴν καὶ ἀκόμη καὶ τὴν οἰκονομικὴν ὡς στόχον. Δὲν σημαίνει βέβαια τοῦτο ὅτι ὁ στόχος αὐτὸς ἐπετυγχάνετο πάντοτε. Οὔτε καὶ εἰς τὸν ἰδικὸν μας πολιτισμὸν. Τὸ ἰδανικὸν εἶναι πάντοτε, φεῦ, πορεία πρὸς σκοπὸν. Εἶναι ἡ ἐπιτυχία τοῦ μεγίστου δυνατοῦ, κατὰ τὰς περιστάσεις, πλησιάζματος πρὸς τὸν στόχον. Ἀλλοῦ εὐρίσκετο ἡ διαφορά. Ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς λέγεται συνήθως ὅτι εἰς τὴν τελευταίαν του ἐξέλιξιν εἶχε δύο βασικὰς δημιουργίας, τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν μηχανήν. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν δευτέραν δὲν χρειάζεται ἰδιαιτέρη ἀνάπτυξις. Τὸ μόνον πού ἀξίζει ἴσως νὰ λεχθῆ εἶναι ὅτι ἡ δημιουργία καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς μηχανῆς, πού κατέληξε εἰς ὅ,τι προχειρῶς ὀνομάζομεν τεχνοκρατίαν, εἶναι ἀναπόσπαστον στοιχεῖον τοῦ πολιτισμοῦ μας. Καὶ ἐνῶ δυνάμεθα καὶ ὑποχρεούμεθα, ἴσως, νὰ κατακρίνωμεν τὰς ὑπερβολὰς καὶ τὴν ἐπιπολαίως ὑποστηριζομένην ἀπορροφητικὴν τῆς πλευρᾶς αὐτῆς, δὲν δικαιούμεθα νὰ ἀρνούμεθα τὴν ἀνάγκην τῆς. Εἶναι στοιχεῖον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἡ τεχνικὴ. Ἀλλ' ὁ πολιτισμὸς μας εἶναι σύνθεσις εἰς τὴν ὁποίαν εἰσέφεραν τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα τὴν ἀμφιβολίαν τῆς ἐρεῦνης, ἡ ρωμαϊκὴ δημιουργία τὴν ὀργανωτικότητά της καὶ ὁ Χριστιανισμὸς τὴν ἠθικὴν του θεμελίωσιν.

Ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὅμως, ἀπαιτεῖται μία διασάφησις. Δὲν εἶναι, πράγματι, ὁ ἄνθρωπος ὡς ἀξία πού ξεχωρίζει τὸν πολιτισμὸν μας. Εἶναι ὁ

ἄνθρωπος ὡς φορεὺς μιᾶς ἰδιαίτερης, ξεχωριστῆς ἀπὸ τοὺς ἄλλους πολιτισμοὺς νοοτροπίας. Καὶ αὕτη ἡ νοοτροπία ἀλίσκει σήμερον τὴν οἰκουμένην.

Ἡ νοοτροπία αὕτη χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα. Πρῶτον, τὴν ἀπόφασιν τῆς ἀντιμετωπίσεως ὄλων τῶν δυσχερειῶν ποὺ ὀρθῶνουν ἐνώπιον τοῦ ἀνθρώπου ἢ φύσις καὶ ἡ μοῖρα. Καὶ εἰς τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα ὑπάρχει ἡ σπάθη τῆς ὑπερέρας δυνάμεως ποὺ ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον ὑποταγὴν εἰς αὐτήν. Αὐτὴν τὴν ὑποταγὴν ὁ Εὐρωπαῖος ἄνθρωπος δὲν τὴν δέχεται. Εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ ὑπάρχει ὁ Προμηθεύς, ὁ φιλόανθρωπος ἥρωας ποὺ ἐξεγείρεται κατὰ τοῦ Διὸς χάριν τῶν ἀνθρώπων.

Θέτει ὁ Αἰσχύλος εἰς τὸ στόμα τοῦ Προμηθέως:

*«Καίτοι θεοῖσι τοῖς νέοις τούτοις γέρα
τίς ἄλλος ἢ γὰρ παντελῶς διώρισεν;
Ἄλλ' αὐτὰ σιγῶ· καὶ γὰρ εἰδυῖαισιν ἄν
ὑμῖν λέγοιμι· τὰν βροτοῖς δὲ πῆματα
ἀκούσασθ', ὡς σφας νηπίους ὄντας τὸ πρὶν
ἔννοος ἔθηκα καὶ φρενῶν ἐπηβόλους» (439-444).*

καὶ

*«Βραχεῖ δὲ μύθῳ πάντα συλλήβδην μάθε·
πᾶσαι τέχναι βροτοῖσιν ἐκ Προμηθέως» (505-506)*

Τὸ διδάγμα τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀμφιβάλων διὰ τὴν οὐσίαν τῆς ἐξουσίας τῶν ὑπερτέρων δυνάμεων τὴν ἀμφισβητεῖ. Καὶ ἐξεγείρεται. Ἡ ἄρνησις του νὰ ὑποταχθῆ ὀδηγεῖ τὸν Προμηθεά εἰς τὴν δημιουργίαν. Καὶ ἡ περιέργεια, ποὺ εἶναι καὶ αὕτη μία μορφή ἐξεγέρσεως καὶ ἀμφιβολίας, ὀδηγεῖ τὸν Ὀδυσσεά εἰς τὰς περιπετείας του. Τὰ ἴδια συναισθήματα ὀδηγοῦν τὸν Ἡρακλέα εἰς τοὺς ἄθλους του. Καὶ τὸν Πλίνιον τὸν πρεσβύτερον νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ κρατῆρος τοῦ Βεζουβίου μὲ τὸν κίνδυνον νὰ χάσῃ τὴν ζωὴν του. Ἀποτελεῖ κατάφασιν τοῦ κόσμου καὶ θεμελιώνει ἀγῶνα διὰ τὴν καλύτερευσίν του. Ἐλάχιστα εἶναι τὰ κρούσματα τοῦ καμάτου καὶ τῆς ἀπαθείας εἰς τὴν ἐλληνικὴν σκέψιν τῆς περιόδου τῆς παρακμῆς. Ὁ ἡδονισμὸς πάντοτε πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν τῆς ἀπογοητεύσεως, δὲν εἶναι ἀλήθεια ἐκ προοιμίου δεδομένη. Κατὰ τὸν ἴδιον μηχανισμόν ἡ διδασκαλία τῆς ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια καὶ ἡ ροπή πρὸς τὸν πλάνητα μοναχισμόν ποὺ παρατηρεῖται εἰς τὸν Δυτικὸν κόσμον τοῦ μεσαιωνικοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι συνέπεια τοῦ ἄγχους διὰ τὸ ἐπερχόμενον ἔτος 1000, ἔτος καταστροφῆς τοῦ κόσμου. Ἄλλὰ τὸ ἄγχος εἶναι ἀπογοητεύσεις, δὲν εἰσὶ φιλοσοφικὸν δόγμα, ὅπως εἰς τὸν Ἰνδισμόν. Οὔτε τρόπος ζωῆς καὶ νοοτροπία. Διὰ τοῦτο καὶ σύντομα τελειώνει εἰς τὴν Εὐρώπην. Εἰς τὴν Ἀσίαν συνεχίζεται ὑπὸ ἄλλας μορφάς. Ὁ Βουδδᾶς ἐξεγείρεται κατὰ τῆς ἀθανασίας καὶ ζητεῖ τὸ τέλος τῆς καταπολεμῶν τὴν ἀτέρμονα μετεμψύχωσιν . . .

Καὶ δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῆται ἡ κρίσις τοῦ Λουκρητίου διὰ τὸν Ἐπίκουρον (De natura rerum I, 65).

Αὐτὴ εἶναι ἡ νοοτροπία πού οἱ Ἕλληνες ἐνεφύσησαν εἰς τὴν Εὐρώπην. Καὶ δὲν εἶναι λόγος κενὸς ὁ τοῦ Ἰσοκράτους, ὅτι «τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πεποίηκε μῆκετι τοῦ γένους ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι καὶ μᾶλλον Ἕλληνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδεύσεως τῆς ἡμετέρας ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας».

Ποῖος δὲν βλέπει εἰς τὴν νοοτροπία αὐτὴν τῆς ἀπαντήσεως εἰς τὴν πρόκλησιν τῆς μοίρας μὲ τὸν ἀγῶνα, τὴν πειθῶ ἢ τὴν βίαν, τὰς ρίζας τῶν δημιουργημάτων τοῦ Εὐρωπαϊοῦ ἀνθρώπου; Τὸ πρόσφατον κατόρθωμα τῶν Ἀμερικανῶν Ἀστροναυτῶν, ἀφετηρία ποῖος ξέρει ποίων καὶ πόσων ἄλλων ἐπιτευγμάτων, αὐτοῦ τοῦ πνεύματος εἶναι συνέπεια.

Ὁ Ἰνδὸς φιλόσοφος Humayan Kabir συνοψίζων τὰ ἀνωτέρω ἐδήλωνε εἰς τὸ Συνέδριον τῆς Οὐνέσκο τοῦ 1953:

«Τὸ πνεῦμα τῆς περιπετειᾶς καὶ τῆς πρωτοβουλίας τῆς Εὐρώπης, ἡ πίστις τῆς εἰς τὴν ἀνθρωπίνην λογικὴν, ἡ ἀναζητήσις τῆς ἀληθείας καὶ αἱ προσπάθειαι τῆς νὰ ἀνακουφίσῃ τὴν δυστυχίαν ὅπου καὶ ἂν εὕρισκεται, ὅλα αὐτὰ ἔχουν ὡς βάσιν τὴν δύναμιν πού παρέχει μία ἀνώτερη γνῶσις».

Δεύτερον χαρακτηριστικὸν τῆς εὐρωπαϊκῆς νοοτροπίας πού πηγάζει ἀπὸ τὸ πρῶτον, εἶναι ἡ ἀκατανίκητος κίνησις πρὸς τὴν μεταβολὴν. Ἡ παράδοσις καὶ ἡ ἀλλαγὴ εἶναι ὁ αἰώνιος πόλος ἕλξεως κάθε ἀνθρώπου ἀλλὰ καὶ κάθε κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ Εὐρωπαϊοῦ εἶναι ὅτι οἰστηλατεῖται περισσότερον ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴν. Ὅσον βέβαια εἰς ἀνώτερον σταθμὸν ἐξελιξέως εὕρισκεται, τόσοσ περισσότερον τιμᾶ τὴν παράδοσιν καὶ ἀντλεῖ διδάγματα ἀπὸ αὐτὴν. Ἔχει ὁμως Ἡρακλειτεῖος καταβολὰς. Δὲν καθυστερεῖ εἰς τὸν λυγμὸν τοῦ πόνου διὰ τὸ παρελθόν πού κρημνίζεται. Ἀλλὰ διδάσκεται ἀπὸ αὐτό. Ἡ ἀμφιβολία τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ὀδηγεῖ εἰς τὸ αἴτημα τῆς διαρκοῦς ἀναζητήσεως τῆς πληρεστερας τελειότητος, τοῦ καλυτέρου αὐριου, εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ἀλλαγῆς. Μόνον εἰς τοὺς καθυστερημένους λαοὺς τῆς Εὐρώπης εἶναι ἀμβλύτερον τὸ αἴτημα αὐτό. Ὑπάρχει ὁμως ἐν ὑφέσει. Καὶ κάποτε ἐκρήγνυται μὲ φοβερὸν κρότον. Καὶ ἐκπλήσσει τοὺς ἀφελεῖς . . .

Τρίτον χαρακτηριστικὸν τῆς εὐρωπαϊκῆς νοοτροπίας εἶναι ἡ τάσις πρὸς τὴν ἀφαίρεσιν, δηλαδὴ ἡ ἀναδρομὴ τοῦ πνεύματος εἰς κατασκευὰς πού ἐντάσσουσιν εἰς γενικώτερα πλαίσια τὰ αἴτια καὶ τὴν ἐξήγησιν τῶν φαινομένων. Ἡ φιλοσοφική, ὄχι μόνον σκέψις, ἀλλὰ καὶ προδιάθεσις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων αὐτοῦ τοῦ πνεύματος τῆς ἀφαιρέσεως εἶναι συνέπεια.

Τέταρτον χαρακτηριστικὸν τῆς εὐρωπαϊκῆς νοοτροπίας εἶναι τὸ περιεχόμενον πού προσλαμβάνει εἰς τὰ πλαίσια τῶν κοινωνιῶν τῆς ἡ ἔννοια τῆς ἰσότητος. Ἡ ἰσότης εἶναι τὸ παγιώτερον καὶ τὸ περισσότερον ἀκατάβλητον ἀπὸ τὰ αἰτήματα τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ὅταν συμπιέζεται ἀπὸ τὴν ὑποταγὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν μοῖραν του καὶ εἰς τὴν ἀνισότητά, ὑπάρχει πάντοτε ὁ σπινθήρ. Καὶ αὐτὸς ὁ σπινθήρ δίδει ἐκάστοτε μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τῶν ἐξελισσομένων συνθηκῶν ἰδιαίτην κάθε φορὰν προοπτικὴν διὰ τὴν πορείαν πρὸς τὴν μείζονα ἰσότητά.

Ἡ Εὐρώπη δὲν ἐδέχθη ποτὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀμετακλήτου ἀνισότητος.

Τὸ στίγμα τοῦ παλαιότερου εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἡ δουλεία, εἶχε καὶ αὐτὴ τὰ παράθυρα τῆς διεξόδου ἀπὸ τὴν μοῖραν. Αἱ δὲ ἡγετικάι τάξεις οὐδέποτε ἦσαν κλεισταί.

Ἦδη εἰς τὴν ἀρχαίαν Ῥώμην ἔνωρις ἔγιναν παντοδύναμοι πολῖται οἱ πληβεῖοι, οἱ δὲ ἱππεῖς καὶ οἱ συγκλητικοὶ ἀπετέλεσαν γρήγορα τάξεις τῶν ὀποίων αἱ θύραι ἐξεβιάζοντο εὐκόλως ἀπὸ τὴν ἀξίαν ἢ τὴν πολιτικὴν ἰσχύν. Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν φεουδαρχίαν τῆς μεσαιωνικῆς Δύσεως αἱ τάξεις δὲν ὑπῆρξαν ποτὲ μόνον κληρονομικάι καὶ κλεισταί.

Ἡ ὑπαρξις, ἄλλωστε, ἑνὸς ἀνωτάτου ἄρχοντος ἄλλοῦ μὲν ὑπῆρχε ἐξ ἀρχῆς, ὅπως εἰς τὸ Βυζάντιον, ἄλλοῦ δὲ κατέστη τελικῶς, ὅπως εἰς τὴν Γαλλίαν, τὸ μέγα φράγμα τῆς ἀποστεοποιήσεως τῶν ἀνωτέρων τάξεων. Ἡ ἀριστοκρατία ἐπῆρε σιγὰ-σιγὰ εἰς τὴν Εὐρώπην μορφήν συνόλου ἐπιλέκτων στελεχῶν. Ὅπως τὴν βλέπομεν σήμερον εἰς τὰς ὑγιεῖς δημοκρατίας. Ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐπάλληλοι μορφαὶ τῆς ἦσαν συνέπειαι τοῦ βασικοῦ αἰτήματος τῆς ἰσότητος.

Πέμπτον, τέλος, χαρακτηριστικὸν τῆς εὐρωπαϊκῆς νοοτροπίας εἶναι ἡ στάσις ἐναντι τῆς θρησκείας. Τὸ κήρυγμα τοῦ Θεανθρώπου ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς λογικῆς. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὰς ἐπανειλημμένας διενέξεις τοῦ ἀνατολικοῦ Τμήματος, ποῦ ὑπῆρξε τοὺς πρώτους ὀκτῶ αἰῶνας τὸ ἔργαστήριον τῆς διαμορφώσεως τῆς νέας θρησκείας, ἐπεκράτησαν πάντοτε λύσεις ποῦ ἐτόνιζαν καὶ τὸν ἀνθρώπινον χαρακτήρα τοῦ Χριστοῦ, συνέπειαν τῆς ἀνθρωπομορφικῆς ἀντιλήψεως περὶ θεῶν τῶν ἀρχαίων μας προγόνων. Ὁ μυστικισμὸς καὶ ἡ ἐπακόλουθος ὑποταγὴ — χαρακτηριστικὸν ὀλίγων ἐκλεκτῶν μόνον — δὲν κατῴρθωσε ποτὲ νὰ ἐπιβληθῇ, παρὰ τὰς ἀγωνιώδεις προσπάθειας τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας. Τὰ ἀλλεπάλληλα μεταρρυθμιστικὰ σχίσματα ἀποδεικνύουν τοῦ λόγου τὸ ἀσφαλές.

Ὁ Εὐρωπαῖος ἐθεώρησε πάντοτε τὴν θρησκείαν ὡς κοινωνικὸν φαινόμενον ἀπαραίτητον καὶ διὰ τὴν ψυχικὴν του ἰσορροπίαν καὶ διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ζωῆς. Διὰ τοῦτο αἱ περίοδοι τοῦ φανατισμοῦ καὶ τῆς μισαλλοδοξίας ἀποτελοῦν ἐξαιρέσεις, ἐνῶ αἱ περίοδοι τῆς σχετικῆς ἀτονίας τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος διατρέχουν τὴν ἰστορίαν. Δὲν εἶναι περίοδοι ἀθρησκευτικότητος, περὶ τῆς ὁποίας ὀμιλεῖ διὰ τὸν 16ον αἰῶνα ὁ Febvre, εἶναι περίοδοι κατὰ τὰς ὁποίας ἡ ἠθικὴ διδασκαλία θεωρεῖται σπουδαιότερα ἀπὸ τὸ δογματικὸν περίβλημα.

Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ὑπερβάλλωμεν εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ σήμερον. Ἔτσι ἦτο καὶ τὸ χθές. Ἔτσι εἶναι ἡ Εὐρώπη.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Εὐρώπην, ἡ Ἀσία εἶχε ἐντελῶς διαφορετικὰ χαρακτηριστικά. Καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ δὲν τὰ μετέβαλαν φιλοσοφικά ρεύματα, ὅπως τὸ Ζωροαστρικὸν καὶ τῶν Κινέζων στοχαστῶν, ποῦ ὁμοιάζουν μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴν νοοτροπίαν, ποῦ διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἐσφράγισαν οὐσιαστικῶς τὴν ἐξέλιξιν τῆς Ἀσίας. Ἄλλη εἶναι ἡ νοοτροπία τοῦ Ἰαπωνικοῦ χώρου ἢ ὁποία πλησιάζει πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν, ἰδίως μὲ τὴν μείξιν ποῦ ἐπεδίωξεν ὁ

βουδδισμός Ζέν, μείζιν άπαθείας και άμφισβητήσεως. Ένῶ ὁ κλασσικός βουδδισμός στηρίζεται εις τήν άπογοήτευσιν.

Υποταγήν εις τήν φύσιν και εις τήν μοίραν, πρώτον. Κλείσιμον εις τήν παράδοσιν, δεύτερον. Κοινωνικήν διάρθρωσιν έκ προοιμίων δεδομένην και άμετάκλητον, τρίτον. Έλξιν άπό τὸ συγκεκριμένον πού ὀδηγεῖ εις τήν έσωτερικήν κατά πρώτον λόγον άνάλυσιν τοῦ άνθρώπου, τέταρτον. Θρησκευτικότητα άπορροφητικήν, πέμπτον. Δέν ύπάρχει Προμηθεύς εις τήν Άσίαν. Οἱ άνθρωποι ύποτάσσονται εις τήν φύσιν και εις τήν θέλησιν τοῦ ύπερφυσικοῦ. Καί επιχειροῦν μὲν τήν σύνδεσιν τοῦ ύπερφυσικοῦ πολλάκις με κάποιαν φυσικήν συγκεκριμένην ὄπτασίαν, ὅπως συμβαίνει με πολλὰς θρησκείας και πολλὰ φιλοσοφικά δόγματα τῆς Άσίας, παραμένει ὅμως πάντοτε άδυσώπητος ἡ μοῖρα τῆς ύποταγῆς. Καί συνέπεια εἶναι ἡ «λιποθυμία κάθε ενδιαφέροντος δια τήν ζωὴν και τὸν κόσμον» κατά τήν φράσιν τοῦ Albert Schweizer. Οἱ άνθρωποι δέχονται τήν πῖεσιν τῶν γεγονότων χωρὶς νά αντιδρῶν. Εὐρίσκουν τήν δικαιολογίαν τῆς παραδόσεως τῶν προγόνων ἡ καταφεύγουν εις τήν Θεόπνευστον Βίβλον, τήν πηγὴν τῆς θρησκείας και τοῦ νόμου. Τὰς «Βραχυμάνιας» και τὰς «Οὐπανισχάδας» πού ξεελλίσσουν τήν διδασκαλίαν τῶν «βέντα» και κηρύσσουν τήν «οἰκουμένην ψυχὴν» πού διαμορφώνεται με τὰς λειτουργικὰς ἱεροτελεστίας και ὀδηγεῖ εις τήν ἄρνησιν τοῦ κόσμου. Ἡ ζωὴ τοῦ Βραχυμάνου κατά τήν Βίβλον διατρέχει τέσσαρας περιόδους, τήν μύησιν παρὰ διδασκάλῳ, τήν οἰκογενειακὴν ζωὴν, τήν άπομόνωσιν εις τήν ἔρημον και τήν πλήρη ἔγκατάλειπιν τῶν γηίνων ενδιαφερόντων. Ἀπέναντι τοῦ πολιτισμοῦ τῆς άνθρωπίνης λογικῆς ἐγείρεται ὁ πολιτισμὸς τῆς Βίβλου. Ἡ ἀκόμη ὠθοῦνται πρὸς τὸν άκίνητισμόν άπό τήν πεποίθησιν ὅτι τὰ πάντα ἔχουν προκαθορισθῆ εις τὸ διηνεκές άπό τήν μοίραν ἢ άπό τὰ ἄστρα, άπό τὰ ὁποῖα και δίδονται αἱ προγνώσεις τοῦ μέλλοντος κατά τήν θεῖαν αναγκαιότητα. Καμία τάσις έκ δευτέρου πρὸς ἐξέλιξιν δέν παρατηρεῖται εις τὰς ασιατικὰς κοινωνίας. Μερικαί, ὅπως ἡ κινεζικὴ εις τήν Αὐτοκρατορικὴν ἔποχὴν, ἐπίστευσαν ὅτι ἔφθασαν εις τοιοῦτο σημεῖον τελειότητος με τήν θεμελίωσίν των εις τήν παράδοσιν, ὥστε ὄλη ἡ προσπάθεια τῶν ἀρχόντων κατατείνει εις τήν παγιοποίησιν τοῦ status quo και εις τήν άποφυγὴν οἰασδήποτε ἀλλαγῆς και οἰασδήποτε ἔπαφῆς με τὸ ἔξωτερικόν.

Ἡ Οὐρανία Αὐτοκρατορία με τήν πολυχιλιετῆ ἠθικήν της στηριζομένην εις τήν τάξιν ὑπῆρξε τὸ κλασσικὸν δεῖγμα άκίνητισμοῦ ἐπὶ αἰῶνας. Δέν ἦτο καθυστερημένη οὔτε άπό ἠθικῆς οὔτε άπό πνευματικῆς ἢ ἐπιστημονικῆς άπόψεως. Δέν εἶχεν ἄπλῶς τήν ψυχολογίαν τῆς Εὐρώπης, τήν ψυχολογίαν τῆς άμφιβολίας και τῆς συνεχοῦς ἀλλαγῆς. Καί αὐτὸς ὁ μέγας μεταρρυθμιστῆς Τσέ-Χουάγκ-Τι, ὁ ὁποῖος ἐξεμηδένισε τήν φεουδαρχίαν τὸν δεύτερον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα, κατήργησε μὲν τήν ὑπάρχουσαν τάξιν, ἐνόμισεν ὅμως ὅτι ἡ ἱστορία θά ἀρχίσῃ άπό αὐτόν. Καί ἔκαψε ὄλα τὰ βιβλία. Μία νέα παράδοσις ἐθεμελιώνετο εις τὰ ἔρείπια τῆς παλαιᾶς κομφουκιστικῆς διαρθρώσεως. Ἀδίκως, διότι με τήν δυναστείαν τῶν Χάν ἐξηκολούθησε μὲν ἡ χαλιναγώγησις τῆς φεουδαρχίας, ἡ παράδοσις ὅμως ἀνασυνεδέθη, ἀδιατάρακτος και χωλαίνουσα

μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος. Εἰς τὸ βάθος ὄλαι αὐταὶ αἱ κοινωναὶ στηρίζονται εἰς τὴν ψυχολογίαν τῆς φυγῆς ἐμπρὸς εἰς τὴν πραγματικότητα, τὴν ὁποῖαν ἀπαντῶμεν ἰδίως εἰς τὴν Ἰνδίαν. Ἡ διαφυγὴ πρὸς τὴν μυστικοπάθειαν, ἡ περιφρόνησις τῶν ἀγαθῶν τοῦ κόσμου τούτου, ἡ αὐταπάτη τῆς ἀτομικῆς παντοδυναμίας, ἡ τάσις τῆς διαφυγῆς μετὰ τὴν νιρβάνα ἀπὸ τὸ πλέγμα τῶν ἀνανευμένων πλατωνικῶν ἀνακυκλώσεων, ἡ προσπάθεια τῆς ἀπορροφήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ ἀπέραντον ὄλον, ἰδοὺ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἀσίας.

Συνέπεια τῆς ψυχολογίας αὐτῆς εἶναι ἡ σταθεροποίησις τῶν κοινωνικῶν διακρίσεων κατὰ τρόπον ἀσύλληπτου διὰ τὸν Εὐρωπαῖον. Ἡ δυτικὴ φεουδαρχία ὡχριᾶ ἐμπρὸς εἰς τὴν κοινωνικὴν ἱεράρχησιν τῆς Ἀσίας. Οἱ «μιαροὶ» (intouchables) ποὺ ἐξεκίνησαν ὡς ἀπόκληροι τῆς τύχης, ποὺ ἦσαν τὸ στίγμα τοῦ Ἰνδικοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως οἱ δοῦλοι ἦσαν τὸ στίγμα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ, ἐξακολουθοῦν καὶ σήμερον νὰ ἀποτελοῦν ἀδιαπέραστον κοινωνικὴν τάξιν. Τὸ αἴτημα τῆς ἰσότητος ποὺ εἶναι ἔμφυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον δὲν κατῴρθωσε νὰ σπᾶσῃ τὸ φράγμα. Τὸ ἐξεπέρασεν ἀπὸ ἀπόψεως οἰκονομικῆς πολλὰκις, διότι ὑπάρχουν καὶ πλούσιοι «μιαροὶ», τὸ ὑπερηκόντισεν εἰς ὀλίγας περιπτώσεις καὶ ἀπὸ ἀπόψεως πολιτικῆς, διότι ὑπάρχουν καὶ Ὑπουργοὶ «μιαροὶ», ἀλλὰ τὸ διετήρησεν ὡς κοινωνικὴν ἀξιολόγησιν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἔννοια τῆς δημοκρατίας εἰς τὴν Ἀσίαν ἔχει διαφορετικὴν ἐμφάνισιν ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἔννοιάν της, τὴν σύμφωνον μετὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Λίνκολν δημοκρατίαν. Βέβαια ἡ δημοκρατία εἶναι πάντοτε ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα, ἀλλ' ἡ ἀριστοκρατία τῆς πολιτικῆς τάξεως εἰς αὐτὴν στηρίζεται εἰς τὴν ἐνεργὸν θέλησιν τοῦ λαοῦ, εἰς τὴν ὁποῖαν θεμελιώνεται ἡ πυραμῖς τῶν ἐξουσιῶν. Ὄταν, ὅπως συμβαίνει εἰς τὴν Ἀσίαν, ἡ δημοκρατία εἶναι ὀλιγαρχία μιᾶς τάξεως, τῶν μορφωμένων, ὅπως εἰς τὴν Ἰνδίαν, ἢ τῶν στρατιωτικῶν, ὅπως εἰς τὸ Πακιστὰν ἢ τὴν Ταυλάνδην, εἶναι ἀπλῶς ὀλιγαρχία προσφεύγουσα ἐνίοτε εἰς τὴν γνώμην, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπηρεασμένην ἄνωθεν, τοῦ λαοῦ.

Ὁ Karl Gunnard Myrdal ἐτόνισε τὴν ροπὴν τῶν Ἀσιατῶν πρὸς τὸ συγκεκριμένον τὴν ὁποῖαν ἤδη ἐσημείωσα, ἀλλὰ θεωρεῖ ὅτι αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν οἰκονομικὴν καὶ πολιτιστικὴν ὑποανάπτυξιν. Πρᾶγμα ποὺ δὲν εἶναι καθόλου βέβαιον. Βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ τάσις εἶναι ἀκαταγώνιστος.

Ἡ θρησκευτικὴ τέλος θεμελίωσις τῶν Ἀσιατικῶν κοινωνιῶν, καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου εἰσεχώρησε ἐντόνως ὁ Χριστιανισμός, ὅπως εἰς τὸ Βιετνάμ, ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μοιρολατρίας, τῆς ὁποίας μόνη διέξοδος εἶναι ἡ ἀτομικὴ τελειοποίησις ὑπὸ τὸ κέντρισμα δοξασίων ποὺ ἐθεμελιώθησαν εἰς φιλοσοφικὰ καὶ ἠθικὰ δόγματα, ὅπως ὁ Βραχμανισμός, ὁ Βουδδισμός καὶ τὰ ἄλλα θρησκευτικὰ ἰδιώματα τῆς Ἀσίας ποὺ ζητοῦν τὴν ἀτομικὴν τελείωσιν καὶ εἶναι ἀσυμβίβαστα μετὰ τὴν ὁμαδικὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀληθείας εἰς τὴν ὁποῖαν ἀποβλέπει ὁ πραγματικὸς Χριστιανισμός.

Εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἤρχισε νὰ ἐπιφέρῃ μεταβολὰς ὁ 19ος αἰὼν διὰ τοὺς λόγους ποὺ εἶδομεν προηγουμένως.

Ἄλλ' εἰς τὴν ἐπιτάχυσιν τῆς ἐξελίξεως καὶ εἰς τὴν ραγδαίως προχω-

ροῦσαν μεταβολὴν τῆς ἀσιατικῆς νοοτροπίας καὶ τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς πρὸς τὴν Εὐρωπαϊκὴν, ἐπαιξαν σπουδαῖον ρόλον μερικοὶ ἄνθρωποι, προσπαθοῦντες, ἄλλοι μὲ τὴν βίαν καὶ ἄλλοι μὲ τὴν πειθῶν, νὰ συνθέσουν τὴν πραγματικότητα τῆς ζωῆς τῶν λαῶν τῶν μὲ τὴν ζωντανὴν πραγματικότητα πού τὸ εὐρωπαϊκὸν πνεῦμα ἐξαπέλευσεν εἰς τὴν ὑψηλίον δόλοκληρον. Ἄλλοι ἐπροχώρησαν ἕως τὸ τέλος, ἄλλοι παρεσκεύασαν τὸ ἔδαφος. Ὅλοι ὁμως ἀμέσως ἢ ἐμέσως ἐκρήμνισαν τοὺς φραγμοὺς τῆς ἀκινήσιας.

Ὁ κυριώτερος ἐξ αὐτῶν ἦτο ὁ Μοχάντας Μαχάτμα Γκάντι.

Ἡ οἰκογένεια τοῦ Γκάντι ἀνήκε εἰς τὴν κάσταν τῶν Μπάνια. Ἡ πρώτη φράσις εἰς ὅλας τὰς βιογραφίας τοῦ Γκάντι, ὅσες εἶναι γραμμένες ἀπὸ Ἰνδούς, εἶναι αὐτή. Διότι ἡ Ἰνδία δὲν νοεῖται οὔτε σήμερον χωρὶς τὴν κατανομὴν τοῦ λαοῦ τῆς εἰς ἱεραρχημένας κοινωνικὰς τάξεις μὲ ἀδιαπέραστα φράγματα.

Ἔχουν πολλὰ γραφῆ διὰ τὶς κάστες αὐτές. Τὸ βιβλίον τοῦ Hutton, *Caste in India, its Nature, Function and Origins*, μολονότι παλαιὸν ἤδη, εἶναι τὸ πληρέστερον. Ἀφήνει ὁμως πολλὰ προβλήματα ἄλυτα, ὅπως τὸ τῆς ἀμοιβαίας τοποθετήσεως τῶν μιαρῶν καὶ τῶν παριῶν καὶ τῆς ὁσμώσεως μεταξὺ τῶν. Καὶ εἶναι ἐν πολλοῖς ἀπροσάρμοστον εἰς τὴν σύγχρονον ἐξέλιξιν. Ἐπειδὴ ὁμως καὶ οἱ θεσμοὶ προσαρμόζονται εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως καὶ οἱ ἄνθρωποι εἰς τοὺς θεσμούς, παρατηρεῖται εἰς τὴν σημερινὴν Ἰνδίαν ὅτι καὶ εἰς τὰ ἄλλα κράτη, ἰδίως τὰ κοινοβουλευτικῶς διοικούμενα. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἄλλα. Τὰ κόμματα, ἡ ἡ ἐξουσία πού κατανατᾷ καὶ αὐτὴ κόμμα, ἀγωνίζονται νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ὑποστήριξιν τῶν καστῶν, αὐτῆς ἡ ἐκείνης ἀναλόγως τῆς δυνάμεώς της. Ὅπως παρ' ἡμῖν ἄλλοτε τῶν «τζακιῶν» καὶ σήμερον τῶν διαφόρων κοινωνικῶν ομάδων. Ἡ λέξις ἄλλως τε εἶναι λατινικὴ, ὅπως τὴν χρησιμοποιοῦμεν ἡμεῖς. *Castus* σημαίνει καθαρὸς, ἄνευ ἀναμείξεων. Ἡ Ἰνδικὴ λέξις εἶναι «βάρνα» πού σημαίνει χρῶμα. Κάθε κάστα ἔχει τὸ χρῶμα τῆς, πού δείχνει τὴν καθαρότητά της. Ὅσοι εἶναι ἕξω ἀπὸ κάθε κάσταν, εἶναι ἕξω ἀπὸ τὴν κοινωνίαν. Εἶναι οἱ παρίαί. Δύο θρησκείαι δὲν ἠθέλησαν νὰ ὑποταχθοῦν εἰς τὸ σύστημα τῆς κάστας, ὁ βουδδισμὸς καὶ ὁ ἰσλαμισμὸς. Καὶ ὁ μὲν βουδδισμὸς διὰ τὸν λόγον αὐτὸν σχεδὸν ἐξωστρακίσθη ἀπὸ τὴν Ἰνδίαν καὶ ἐπέζησε μόνον κατακομματιασμένος σὲ διάφορες αἰρέσεις, πού ὅλες ὁμως ἀνεγνώρισαν τὸ κοινωνικὸν σύστημα διατηρήσασαι μόνον τὴν ἀντίστασιν εἰς τὰς ἀτελευτήτους μετεμψυχώσεις, τὴν ὁποῖαν ἐπέδιδον νὰ θέσουν εἰς ἐφαρμογὴν διὰ τῆς ἀτομικῆς τελειοποιήσεως, δηλαδὴ, ὅπως θὰ ἐλέγαμεν ἡμεῖς, «μῖα κάποιος ἀγιότητος». Εἰς μίαν ἀπὸ αὐτάς, τὴν *Vaishnava*, πού ἦτο ὑποδιαίρεσις τῆς αἰρέσεως *Jaina* πού μολονότι ἐξεκίνησεν ἀπὸ τοὺς στρατιωτικοὺς ἦτο ἡ αἵρεσις τῶν πλουσίων ἐμπόρων ἀποκλείουσα τοὺς πτωχοὺς καὶ τοὺς χειρῶνακτας, ἀνῆκαν οἱ Γκάντι. Ὁ δὲ ἰσλαμισμὸς ἐδημιούργησε μίαν νέαν Ἰνδίαν πού κατέληξεν εἰς τὸν χωρισμὸν τοῦ Πακιστάν.

Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι οἱ δύο ἄνδρες πού ἐπαιξαν τὸν σπουδαιότερον ρόλον εἰς τὴν συνειδητοποίησιν τῆς πολιτικῆς διακρίσεως μεταξὺ βραχμάνων καὶ ἐκβραχμανισμένων βουδδιστῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ μουσουλμάνων ἀφ' ἑτέρου, ὁ

Γκάντι και ὁ Μουχαμάντ Ἀλῆ Τζίνναχ, ὁ πολιτικός και πνευματικός ἡγέτης τῶν Μουσουλμάνων και ἰδρυτῆς τοῦ Πακιστάν, κατήγοντο ἀπὸ τὴν ἰδίαν περιοχὴν. Καὶ ἡ σύγκρουσις των ὠδήγησεν εἰς τὴν διαίρεσιν τῶν Ἰνδιῶν εἰς Ἰνδίαν και Πακιστάν. Ὁ Τζίνναχ ἐνίκησε τελικῶς τὸν Γκάντι. Ὁ πολιτικός ἐνίκησε τὸν Προφήτην. Ἡ κοινωνικὴ συγκρότησις τῶν Ἰνδιῶν προεκάλεσε τὴν σύγκρουσιν. Ὁ Γκάντι δὲν ἠθέλησε νὰ τὸ δεχθῆ.

Κατὰ τὴν παράδοσιν, ὅταν οἱ Ἄρυοι—ποῦ σημαίνει στὰ σανσκριτικὰ «κύριοι, ἀφέντες»—κατέκτησαν τὴν Ἰνδίαν, διηρέθησαν εἰς τέσσαρας κάστας, ἀφήνοντας ἔξω τῆς κοινωνίας τοὺς εἰδωλολάτραις γηγενεῖς. Διὰ τοῦτο και σήμερον ὑπάρχουν πολλοὶ εἰδωλολάτραι. Διότι δὲν ἀνυπερβλήθησαν εἰς σύγχρονον μορφήν κοινωνίας. Αἱ τέσσαρες κάσται ἦσαν οἱ βραχμάνοι, δηλαδὴ τὸ ἱερατεῖον, οἱ ξατρώγια, δηλαδὴ ἡ στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία, οἱ βαιτόγια, δηλαδὴ οἱ ἄστοι, και οἱ τσοῦδρα, δηλαδὴ οἱ τεχνῖται. Ἀλλὰ μὲ τὴν ἐξέλιξιν κάθε τάξις κατεμήθη σὲ πολλὰς ἄλλας και ἐδημιουργήθησαν βαθμηδὸν ἀνώτεροι και κατώτεροι κάσται, κάσται «ἔσωτερικαί» και κάσται «ἔξωτερικαί». Εἰς τὰς τελευταίας αὐτὰς ἐνετάχθησαν οἱ «μιαροί». Αἱ κάσται αὐταὶ εἶναι Ἰνδικὸν φαινόμενον και δὲν ἔχουν καμίαν σχέσιν μὲ τὰς διατάξεις τοῦ Θεοδοσιανοῦ Κώδικος ποῦ ἐπέδωκε διὰ λόγους κοινωνικῆς και οικονομικῆς ἀνάγκης τὴν διατήρησιν τῆς παραδόσεως τοῦ ἐπαγγέλματος εἰς τὴν οἰκογένειαν. Αἱ διατάξεις αὐταὶ ἦσαν προμήνυμα τῆς συντεχνιακῆς ὀργανώσεως τοῦ Μεσαίωτος. Εἰς τὴν Ἰνδίαν ἡ διατήρησις τοῦ χωρισμοῦ εἰς κάστας εἶναι θρησκευτικὴ ἐπιταγή, και ὄχι μόνον αὐτόνομον κοινωνικὸν φαινόμενον. Μία ἀπὸ τὰς ἀνώτερας τάξεις, ὄχι ὁμως ἀπὸ τὰς πρώτας, ἦτο ἡ Μπάνια, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκε ἡ οἰκογένεια τοῦ Γκάντι.

Οἱ Γκάντι ἦσαν οἰκογένεια μπακάληδων ποῦ σιγὰ-σιγὰ ἐξειλίχθησαν εἰς μεγαλεμπόρους, ἐπλούτισαν και ἐκραταιώθησαν εἰς ἰσχύν, ἰδίως ὅταν ὁ ἄρχων τοῦ Πορμπαντάρ, ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀναρίθμητους σουλτανίσκους τῆς Χερσονήσου τοῦ Κατιαβάρ ἔκαμε τὸν πάππο τοῦ Μοχάντας «πρωθυπουργό» του (Divan). Καὶ ὁ πατέρας τοῦ Γκάντι, ἀγράμματος, ὅπως και ὁ παπποῦς του, ἔγινε δυὸ φορές πρωθυπουργὸς σὲ δυὸ διαφορετικὰς πολιτείας. Πρᾶγμα ποῦ δείχνει και ποῖα ἦταν ἡ ἔννοια τῆς Ἰνδικῆς ἐνότητος και ποῖα ἡ σημασία τῶν ἀρχόντων τῆς ἐποχῆς. Ὁ ἴδιος ὁ Γκάντι λέει ὅτι οἱ γονεῖς του ἦσαν ἀνθρωποὶ ἔντιμοι και καλοὶ, ἀνεξίθρησκοι, ἀλλὰ χωρὶς βαθὺ θρησκευτικὸν αἴσθημα.

Γιὰ τὸν πατέρα του Καραμτσάντ γράφει: «Ἀγαποῦσε τὸ γένος του (clan) και ἦταν ἀνθρωπος εἰλικρινῆς, θαρραλέος και γενναιοδωρος. Πολλὰ σημαίνουν διὰ τὴν κατάστασιν εἰς τὴν Ἰνδίαν τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτά, τὰ ποῖα γιὰ μᾶς φαίνονται κοινότυπα. Ἡ μητέρα του Πουλιμπάη ἐκρατοῦσε μὲ σχολαστικὴ ἀκρίβεια κάθε δεισιδαιμονία τῆς παραδόσεως. Ἀπηγόρευε ῥητῶς εἰς τὰ παιδιὰ τῆς κάθε ἐπαφὴ μὲ τοὺς μιαροὺς. Οἱ μιαροὶ δὲν εἶναι παρῖαι, τὼς εἰς τὰ παιδιὰ τῆς κάθε ἐπαφῆ μὲ τοὺς μιαροὺς. Καὶ τὴν κάμνουν πολλοὶ Ἰνδολόγοι. Οἱ μολοντοὶ εἶναι συνήθης ἡ σύγχυσις. Καὶ τὴν κάμνουν πολλοὶ Ἰνδολόγοι. Οἱ μιαροὶ ἀνήκουν εἰς τὸ κύκλωμα τῶν καστῶν, ἀλλὰ εἴτε λόγῳ τοῦ ἐπαγγέλματος των, εἴτε λόγῳ τῆς διαγωγῆς των, εἴτε τέλος λόγῳ τῆς καταγωγῆς των

εξέπεσαν από την κάσταν των και διὰ τοῦτο μολύνουν ἐκείνους πού τοὺς ἐγγίζουν.

Ὁ Γκάντι ἀνῆκε εἰς μίαν αἴρεσιν τοῦ βραχμανισμοῦ ἐπηρεασμένην, ὅπως εἶπα, ἀπὸ τὸν Βουδδισμόν πού ἐτήρει αὐστηράν χορτοφαγίαν, καὶ ἡ Πουλιμπάη, ὅταν ἄφησε τὸν Μοχάν νὰ φύγῃ εἰς ἡλικίαν 19 ἐτῶν διὰ τὸ Λουδίνον, ὅπου ἐπρόκειτο νὰ σπουδάσῃ νομικά, διότι ἡ ἐκπαίδευσις εἰς τὴν Ἰνδίαν ἦτο ἀνύπαρκτος, τὰ δὲ ἐγκώρια διπλώματα ἄνευ ἀξίας — ὅπως συμβαίνει συχνὰ μὲ τοὺς ὑποαναπτύκτους — ἔβαλε τὸν γυιό της πού ἦταν ἤδη παντρεμένος ἀπὸ τὰ δεκατρία του χρόνια νὰ ὀρκισθῇ ὅτι δὲν θὰ ἐγγίσῃ οὔτε κρασί, οὔτε γυναικα, οὔτε κρέας, ὅσον καιρὸν θὰ ἦτο στὸ ἐξωτερικόν!

Βέβαια ἐπέρασε καὶ ὁ νεαρὸς Γκάντι ἀπὸ τὴν φάσιν τῆς ἐξεγέρσεως κατὰ τῶν δεσμεύσεων τοῦ περιβάλλοντος. Εἶναι ἡ μοῖρα τῆς νεότητος. Μὰ γρήγορα ξαναγύρισε στὸ μαντρί. Ἐπεχείρησε νὰ καπνίσῃ. Εἶναι ἡ μόδα καὶ τὸ σῆμα τῆς ἐνηλικιώσεως πάντοτε τὸ κάπνισμα, μὰ εἰς τὸ βάθος εἶναι καὶ μία μορφή Οἰδιποδικῆς πατροκτονίας, ὁ ἀποκεφαλισμὸς τῆς παντοδυναμίας τῶν γονέων. Μὰ αἱ θρησκευτικαὶ του πεποιθήσεις, ἡ κρυφὴ πίστις εἰς τὴν παράδοσιν καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὴν μητέρα του, πού ἤξερε ὅτι θὰ λυπηθῇ ἂν μάθῃ πὼς παρεβίασε τὰς ἐντολὰς τῆς θρησκείας της, τὸν ἔφεραν στὸν σωστὸ δρόμο. Τὸ δρόμο τῆς στρούγκας. Λέγουν ἀκόμη πὼς πολὺ εἶχεν ἐπηρεασθῆ ἀπὸ τότε πού εἶδε στὸ θέατρο ἓνα παλαιὸν Ἰνδικὸν ἔργον, ὅπου ὁ μυθικὸς ἦρωας Σριβάν φέρνει στὰ χέρια του τοὺς τυφλοὺς γονεῖς του εἰς τὸ ἱερὸν προσκύνημα. Ὅπως ὁ Αἰνείας. Ὁ Γκάντι ἔκαμε ὁδηγόν του τὸν Σριβάν καὶ ἔστρεψε στὴν τυφλὴν ὑπακοὴν στοὺς γονεῖς. Ἡ ὑπακοὴ αὕτη ἄλλωστε καὶ ἡ ἀντίστοιχη ἀπόλυτος ἐξουσία τῶν γονέων εἶναι μία ἀπὸ τὰς πληγὰς τῆς συγχρόνου Ἰνδίας.

Ἐπέκτασις αὐτῆς τῆς ὑπακοῆς ἦταν ὁ ὄρκος του περὶ συζυγικῆς πίστεως. Ἀλλὰ καὶ ἀπήχησις ἀνακλαστικῆ τῆς ἴδιας ὑπακοῆς καὶ τῆς ὑποσυνειδήτητος ἀντιδράσεως ἦταν ἡ στάσις του ἐναντι τῆς συζύγου του πού κατεπίεξε εἰς τὴν ἀρχὴν ὅταν ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὸ Λουδίνον καὶ ἀπὸ κάποια ζήλεια καί, νομίζω, καὶ ἀπὸ ὑποσυνειδήτον μεταβίβασιν τῆς πίστεως εἰς τὸν ἀδυνατώτερον, πού εἶναι ἓνα καθημερινόν, ἀλλ' ἀφανὲς κοινωνικὸν φαινόμενον. Ἡ πίεσις ἐκ τῶν ἄνω ξεσπᾷ εἰς πίεσιν πρὸς τὰ κάτω. Μὰ ἡ νεαρὴ Καστουρμπαί, τὴν ὁποίαν, εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν, ἔδωξε μιὰ μέρα ἔξω ἀπὸ τὸ σπῆτι ὁ Γκάντι — ὅπως ἄλλωστε ὕστερα καὶ τὰ παιδιὰ του — μὲ καλωσύνη καὶ ἐμπνάδα τὸν ἔκαμψε τελικῶς. Ἐγράψε ὕστερα γι' αὐτὴν ὁ Γκάντι: «Τὰ πρῶτα μαθήματα τῆς παθητικῆς ἀντιστάσεως τὰ πῆρα ἀπὸ τὴν γυναῖκα μου».

Ἡ ἐξέγερσις κατὰ τῆς παραδόσεως καὶ τῆς μητροκρατίας, ἐπῆρε πολλὰς φορὰς δραματικὰς φάσεις. Ὅλες ὁμως ὠδηγήθησαν τελικῶς εἰς τὸ στάδιον τῆς καθάρσεως. Κάποτε π.χ. ὁ Γκάντι ἐμπῆκε σ' ἓνα τέμενος γιὰ νὰ αὐτοκτονήσῃ, ἐπειδὴ παρέβη τὴν ἐντολὴν «μὴ καπνίσῃς».

Αὕτη ἦτο ἡ κατάστασις εἰς τὴν Ἰνδίαν, καὶ αὕτη ἡ ψυχολογία τοῦ Γκάντι. Τὰ λίγα αὐτὰ χαρακτηριστικὰ πρέπει νὰ τὰ ζυγίσωμεν κατ' ἀξίαν διὰ νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν μετέπειτα στάσιν τοῦ Μοχάντας καὶ νὰ τὸν τοποθετήσωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν.

Και πρὶν ἀπ' ὅλα νὰ ἴδωμεν, πῶς μὲ αὐτὰς τὰς καταβολὰς ἀντέδρασαν εἰς τὸν βρετανικὸν τρόπον ζωῆς ὁ Γκάντι, ὅταν τὸ 1888 ἐγκατεστάθη στὴν Ἀγγλία.

Σὲ κάθε ξερρίζωμα καὶ ὅσο νὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα τῆς κάποιας μικρῆς ἢ μεγάλης προσαρμογῆς στὸ περιβάλλον, τὸ πρῶτο αἶσθημα εἶναι ἡ ἀπελπισία. Ἄν δὲ αὐτὴ εἶναι ἡ ἀντίδρασις κάθε ἀνθρώπου, φυσικὸν ἦτο ἡ ἀντίδρασις τοῦ Γκάντι, μεταφυτευομένου σὲ ἐντελῶς διαφορετικὸν πολιτιστικὸν περιβάλλον, νὰ εἶναι βαθύτερη. Τὸ πρῶτον ρῆγμα ὅμως ἦλθε γρήγορα. Ἀνεκάλυψεν ὅτι ὑπάρχουν χορτοφάγοι καὶ μάλιστα ὠργανωμένοι καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Καὶ ἔτσι ἠμπόρεσε νὰ τηρήσῃ τὸν ὄρκον του καὶ συνάμα νὰ χορτάσῃ. Μὲ τοὺς χορτοφάγους ὅμως ἐμπῆκε εἰς τὰ ἀγγλικά ἦθη. Τὰ ἦθη πού χαρακτηρίζουν βασικά τὸν λαὸν αὐτὸν τῶν πειθαρχημένων ἀτομιστῶν. Γιατὶ κάθε Ἀγγλος εἶναι ἐπαναστάτης. Ἐνας ἐπαναστάτης πού δέχεται συνειδητὰ τὴν πειθαρχίαν τοῦ πλαισίου. Ὅταν ἡ ἰδιορρυθμία του ξεπερνᾷ τὰ ὅρια τοῦ πλαισίου, ἀποκλείεται ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν. Περιττεύουν τὰ παραδείγματα. Ἄς ἀναφερθῇ παρὰ ταῦτα ὁ Ὁσκαρ Οὐάιλντ. Αὐτὸ ἄλλωστε εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς νοοτροπίας τῆς Εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας εἰς τὴν τελειότητα τῆς ἀναπτύξεώς της. Καὶ αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ Κοινοβουλευτισμοῦ. Εἶναι φαινόμενον βέβαια ἀριστοκρατικόν. Ἀριστοκρατικὸν ὅμως ὄχι μὲ φεουδαρχικὴν ὄψιν, ὅπως συνέβαινε τὴν ἐποχὴν τῶν τζακιῶν, οὔτε μιᾶς κάστας, ὅπως συμβαίνει μὲ τὰς στρατιωτικὰς ἢ κομματικὰς ὀλιγαρχίας, ἀλλὰ μὲ τὴν ὄψιν τῆς νοθεύσεως τῆς ἐλευθερίας τοῦ καθενὸς μὲ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἄλλου, ἡ ὅποια μοιραίως λέγεται διὰ τὸν πρῶτον πειθαρχία καὶ περιορισμός. Εἶναι τὸ πλαίσιον.

Ὁ Γκάντι, ἔχων τὴν δειλίαν τοῦ ἀνθρώπου πού ἐσυνήθισεν εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς ὑποταγῆς, ἐξέσπασε γρήγορα εἰς τὴν ὑπερβολὴν τοῦ περιθωρίου. Ἐγίνε δανδῆς, δηλαδὴ κατὰ τὴν ἐλληνικὴν ἔκφρασιν «λιμοκοντόρος». Καί, παρὰ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν ὁμαλότητα, ἔμεινε μέχρι τέλους δανδῆς. Ὁ ἄνθρωπος πού θέλει νὰ ξεχωρίζῃ. Εἰς τὸ εἶδος του. Γιατὶ ὁ δανδισμὸς ἦτο τὸ θεμέλιον τοῦ χιτῶνος ἀπὸ καντὶ πού ἐφοροῦσε γιὰ νὰ κηρύσσῃ τὴν ἐπάνοδον στὴν παράδοσιν καὶ στὴν ἀπλότητα. Καὶ ἐπίσης τοῦ ὅτι, τὸ 1931, εἰς τὸ Λονδίνον κατέλυσεν εἰς τὸ Claridge's ἡμίγυμνος καὶ λιτὸς μὲ τὴν κατσίκα του πού ἄρμεγε κάθε πρωί.

Ὁ δανδισμὸς εἶναι ἓνα κοινωνικὸν φαινόμενον πού μὲ διάφορα ὀνόματα παρουσιάζεται πολὺ συχνότερα ἀπὸ ὅ,τι νομίζομεν. Εἶναι ἡ ἀμφισβήτησις τῆς ὀρθότητος τῶν λύσεων πού δίδει ἡ βραδυποροῦσα πάντοτε εἰς τὰς προσαρμογὰς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἄλλοτε ἡ ἀμφισβήτησις αὐτὴ ὀδηγεῖ εἰς τὴν προσπάθειαν νὰ διακριθῇ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τοὺς ἄλλους, μὲ τὴν ὑπερβολὴν, τὴν προσποίησην, τὴν ἐπιτήδευσιν εἰς τὴν γλῶσσαν ἢ τὸ ἔνδυμα. Εἶναι ἡ ἀτομιστικὴ μορφή τῆς ἀμφισβήτησεως. Ἄλλοτε προσλαμβάνει ὀμαδικότητα καὶ γίνεται περισσότερον ἀρηθρικὴ κατὰ τῆς κοινωνίας καὶ ὀλιγώτερον ἀτομιστικὴ. Ὁ χιππισμὸς τῆς σημερινῆς ἐποχῆς εἶναι τὸ δεῖγμα. Γράφει ἓνας σύγχρονος τοῦ Γκάντι πού τὸν συνήνητησε τὸ 1890 στὸ Picadilly Circus: «Ἐφο-

ροῦσε ἓνα ψηλὸ γυαλιστερὸ καπέλλο, ἓνα κολλάρο ἀλλὰ Γλάδστων, ἀλλὰ πιὸ κολλαριστό, καὶ ἐπάνω στὸ ριγωτὸ του πουκάμισο ἐκυμάτιζε μιὰ ἐκτυφλωτικὴ γραβάτα ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν ἔλειπε κανένα χρῶμα τῆς Ἰριδος. Κοστουμί μὲ σταυρωτὸ γιλέκο, πατουτσιὰ καὶ γκέτες, γάντια, μπαστουνάκι μὲ ἀσημένιο κεφάλι, ἀλλὰ χωρὶς γυαλιά».

Οἱ Ἴνδοι βιογράφοι τοῦ Γκάντι ἀναφέρουν τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ τοῦ δανδισμοῦ τοῦ Μοχάν σὰν δευτερεύουσαν ἐκδήλωσιν τῆς ἀδυναμίας προσαρμογῆς του πρὸς τὸ ἀγγλικὸν περιβάλλον, τοῦ ὁποίου ἐτονίσθησαν τὰ χαρακτηριστικὰ πρὸ ὀλίγου. Καὶ διὰ τοῦτο θεωροῦν φυσικὸν ὅτι γρήγορα ὁ Γκάντι ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ὁμαλότητα. Νομίζω, ἐν τούτοις, ὅτι ἡ ἐξόρμησις αὐτῆ τοῦ Γκάντι πρὸς τὴν Εὐρωπαϊκὴν νοοτροπίαν ἔχει πολὺ βαθύτερην σημασίαν. Ἐκυμάνθη μεταξύ τῆς Ἰνδικῆς του κοινωνικῆς ρίζης καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς νοοτροπίας τῆς λυτρώσεως καὶ τῆς προκλήσεως. Τὰ φράγματα ἐπιπτον, δὲν ὑπῆρχε τίποτε τὸ ἀδύνατον διὰ τὸν ἄνθρωπον. Δὲν ἔγινε, ὅπως λέγει ὁ R. R. Nada, δανδῆς ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς αὐτοπροστασίας ἐναντίον ἐκείνων πού τὸν θεωροῦσαν ἀνίκανον νὰ προσαρμοσθῆ, γιὰ αὐτόν, οὔτε πρῶτα, οὔτε στὴν ἐποχὴ τοῦ δανδισμοῦ του εἶχε πολλὰς σχέσεις. Ἔγινε γιὰ τὴν ἐσκίρτησε μέσα του ὁ Προμηθεύς. Ὑστερα ἀπὸ αὐτόν, ἄλλοι Ἴνδοί, ὅπως ὁ Πάντιτ Νεχροῦ καὶ ὁ ἀνεκδιήγητος Κρίσανα Μένον, ἐδέχθησαν τὸ κήρυγμα. Τοὺς ἐγνώρισα καλὰ καὶ τοὺς δύο. Ἄλλὰ καὶ αὐτοὶ παρέμειναν Ἴνδοί. Περισσότερον ὁ δεῦτερος πού εἶχε πάντοτε τὴν μυστικοπάθειαν τῆς Ἀσίας ἀνάμεικτον μὲ τὴν ὑποκρισίαν τῆς ἐξειλιγμένης Δύσεως καὶ ὀλιγώτερον ὁ Νεχροῦ πού ἦτο ποτισμένος ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν τῆς Δύσεως, ἀλλὰ κατεδέχετο νὰ εἶναι καὶ Ἴνδος διὰ νὰ ὀηγήσῃ τὸν λαὸν πού ἐκυβερνοῦσε εἰς τὴν προβολὴν πού ὠνειρεύετο καὶ διὰ τὸν ἑαυτὸν του καὶ διὰ τὴν Ἀσίαν. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ Γκάντι τὸν ὥρισε διάδοχόν του, μολονότι καθὼς ὁ ἴδιος ἔλεγε, «διεφώνει εἰς ὅλα σχεδὸν μὲ αὐτόν».

Ἄλλο πρᾶγμα, εἶναι προφανές, ὅτι ἦτο ὁ Γκάντι. Ἦταν ἄλλωστε καὶ παλαιότερος. Καὶ τὰ εἴκοσι χρόνια τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑπῆρξαν κρίσιμα διὰ τὴν ἱστορίαν. Καὶ διὰ τοῦτο τὸ Κογκρέσσον ἠκολούθησεν εἰς τὴν κρίσιμον στιγμὴν τὸν Νεχροῦ καὶ κατεψήφισε τὴν πρότασιν τοῦ Γκάντι νὰ ἀπορριφθῆ τὸ Ἀγγλικὸν σχέδιον τῆς διανομῆς. Προηγουμένως ὁ Γκάντι ἀπέτυχε εἰς τὸ νὰ πείσῃ τοὺς Ἴνδους νὰ σταματήσουν τὸ μπούκοτζ τῶν Μουσουλμάνων. Ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς ὑπερεκάλυψε τὴν ἀνθρώπινον ἀγάπην. Αὐτὸς ὁ φανατισμὸς ὠδήγησε καὶ τοὺς Ἀγγλους νὰ ἀναθεωρήσουν τὸ σχέδιόν τους πού προέβλεπε τὴν ἐνότητα τῶν Ἴνδιων μὲ τὸ σχέδιον τῆς διανομῆς. Ἦτο ἡ εὐκολωτέρα δι' αὐτοὺς λύσις. Καὶ τοὺς ἐσπρωξαν πρὸς αὐτὴν οἱ Ἴνδοί. Δὲν εἶναι ἡ μόνη φορὰ εἰς τὴν ἱστορίαν πού οἱ ἄνθρωποι μὲ τὴν ἀδιαλλαξίαν των καὶ μὲ τὴν δημαγωγίαν των προκαλοῦν τὰς λύσεις πού τοὺς βλάπτουν. Καὶ ἔπειτα κατηγοροῦν τοὺς ἄλλους! Αἱ φανατικὰ πλειοψηφίαι εἶναι πολλάκις μικρότεροι ἀπὸ τὰς ἀπέλπιδας μειοψηφίας. Τὸ θλιβερότερον εἶναι ὅτι ὁ Γκάντι εἶχεν ἠττηθῆ καὶ προηγουμένως, τὸ 1946, ὅταν συνέστησε νὰ γίνῃ δεκτὸν τὸ ἀγγλικὸν σχέδιον ἀνεξαρτησίας, πού θὰ διετῆρει τὴν Ἰνδικὴν ἐνότητα. Ἡ

ἀπόρριψίς του προεκάλεσε τὴν ἔκρηξιν τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ καὶ τὴν διανομήν! Πόσες φορές δὲν γίνονται εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν λαῶν τέτοια λάθη!

Ἄπο τὴν σύγκρουσιν τῶν δύο νοοτροπιῶν πού συνήντησεν ἔμπρός του ὁ Γκάντι ἐβγήκεν ὁ σπινθήρ τῆς ἐρεύνης. Ἦρχισεν ἡ ἀναζήτησις τῆς ἀληθείας. Παρεσκευασμένος ἀπὸ τὴν παθητικότητα τῆς ἀσιατικῆς παραδόσεως εἰς τὴν ὑποταγήν, συνεκλονίσθη ὅταν εἶδε ὅτι ἡ θερμουργὸς βία, ὁ ἄνεμος τῆς ἀμφισβητήσεως τῶν πάντων ἀπετέλει εἰς τὴν Δύσιν τὴν μοῖραν τοῦ ἀνθρώπου, μίαν μοῖραν πού ἤρνεϊτο τὴν μοῖραν. Καὶ ἐνώπιον τοῦ προβλήματος ἤρχισεν νὰ βαδίζῃ ἀσυναίσθητως πρὸς τὴν σύνθεσιν. Τὴν σύνθεσιν αὐτὴν τὴν ὠνόμασεν ἀργότερα: «Ἡ ἱστορία τῆς ἐμπειρίας μου μετὰ τὴν ἀλήθεια». Αὐτὸς εἶναι ὁ τίτλος τῶν ἀπομνημονευμάτων του, ὅπου ἀποδεικνύεται πράγματι, ὅπως ἐλέχθη, «ἀπογοητευτικὰ ἐντιμὸς καὶ ἀπροσποίητα μετριόφρων». Εἶναι ἀληθῶς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Γκάντι ὑπόδειγμα ἀπλότητος καὶ εἰλικρινείας. Δὲν κάμνει μόνον ἐκείνας τὰς ἀναλύσεις πού τοῦ διαφεύγουν. Καὶ μίαν ἀπὸ αὐτὰς εἶναι αὐτὴ πού ἐπιχειροῦμεν σήμερον ἡμεῖς εἰς τὴν προσπάθειαν νὰ τὸν τοποθετήσωμεν εἰς τὸ βᾶθρον τῆς συνθέσεως πού μόνον αὐτὴ τοῦ δίδει τὴν οἰκουμένην σημασίαν του.

Οἱ πολλοὶ βλέπουν τὸν Γκάντι ὡς φορέα τοῦ Ἰνδικοῦ ἔθνικισμοῦ. Νομίζω ὅτι πλανῶνται. Ἡ Ὀργάνωσις τοῦ Κογκρέσσου προηγείτο τῆς δράσεως του. Ἄλλοι ὡς τὸν φιλόσοφον τῆς παθητικῆς ἀντιστάσεως, πού ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν Ἀχίμσα, τὴν μὴ-βίαν. Ἡ Ἀχίμσα ἔχει τὴν ρίζαν της εἰς τὴν Ἰνδικὴν ἀπάθειαν καὶ ἐπιτρέπει τὴν παθητικὴν ἀντίστασιν μόνον εἰς περίπτωσιν ἀνάγκης, διότι δὲν τελεσφορεῖ ἢ μὴ-βία μόνη της. Καὶ αὐτοὶ εὐρίσκονται δίπλα εἰς τὸ θέμα. Ἄλλοι ὡς προστάτην τῶν ἀδυνάτων. Ἄλλ' ἢ προσπάθεια του εἰς τὸν τομέα αὐτὸν ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν καλωσύνην καὶ ὄχι τὴν δικαιοσύνην καὶ δὲν εἶναι ἀρκετὴ. Ὁ Γκάντι εἶναι ὁ ἥρωας τῆς προσπάθειας τῆς συνθέσεως τῶν δύο πολιτισμῶν καὶ τῶν νοοτροπιῶν, τῆς Εὐρωπαϊκῆς καὶ τῆς Ἀσιατικῆς, καὶ ὁ ἀρχάγγελος τῆς μείξεως τῆς ἀμφισβητήσεως πού εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ προμηθεϊκοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς παθητικότητος πού σφραγίζει τὴν παντοδυναμίαν τοῦ πεπρωμένου. Ἀποτέλεσμα τῆς συνθέσεως καὶ τῆς μείξεως αὐτῆς εἶναι τὸ κρήμνισμα τοῦ φράγματος πού περιώριζε τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν ἐσωτερικόν, τὸν ψυχικόν του κόσμον καὶ ἡ κοινωνικοποίησις τοῦ αἰτήματος τῆς τελειοποιήσεως πού εἶναι πάντοτε ἔμφυτον στὸν ἄνθρωπον, διότι συνδέεται ἀρρήκτως μετὰ δύο ἐνστικτώδεις παρορμήσεις του, τὴν παρόρμησιν πρὸς τὴν ἄνοδον, μέσα εἰς τὸν κύκλον του, ἢ μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τῆς πίστεως του καὶ τῶν κοινωνιῶν, καὶ τὴν περισσότερον εὐρωπαϊκὴν παρόρμησιν τῆς ἰσότητος πού εὐρίσκεται εἰς τὸ βᾶθος καθε ἐξελιξέως, καλῆς ὅταν παίρνει τὴν μορφήν τῆς ἰσότητος πρὸς τὰ ἄνω, κακῆς ὅταν ἐξαντλεῖται εἰς τὴν σατανικὴν καὶ ράθυμον ἐπίδωξιν τῆς ἰσότητος πρὸς τὰ κάτω. Μετὰ τὸν Γκάντι εἰσέβαλεν ἡ ἔννοια τῆς ἰσότητος εἰς τὴν Ἰνδικὴν ζωὴν. Δὲν ἐπεκράτησεν ἀκόμη, οὔτε σήμερον, διότι τὸ σύστημα τῶν κλειστῶν κοινωνικῶν ὁμοιογενειῶν ἀντέχει ἀκόμη. Παρὰ τὴν ἐπίδρασιν τῶν φωτισμένων Ἰνδῶν πού μετετόπισαν τὴν διάκρισιν πρὸς τὴν μορφωτικὴν διαφοροποίησιν

καί παρὰ τὸ ἄνοιγμα τῶν παραθύρων καὶ πρὸς τὴν Χριστιανικὴν Εὐρώπην, διότι ὑπάρχει σπουδαῖον κατάλοιπον τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Νεστοριανισμοῦ εἰς τὴν Ἰνδίαν, ἰδιαίτερος εἰς τὴν Κεράλα, πού φθάνει σήμερον τὰ 4 ἑκατομμύρια ψυχῶν. Λέγονται Ὁρθόδοξοι τοῦ Μάρ Θωμᾶ. Ὁ σημερινὸς ἐπιτετραμμένος τῆς Ἰνδίας εἰς Βελιγράδιον καὶ Ἀθήνας κ. Ἀλεξάντερ καὶ ἡ σύζυγός του, τὸ γένος Θωμᾶ, εἶναι ἀπὸ αὐτούς. Καὶ εἶναι ἑκατὸν τῆς ἑκατὸν Ἰνδοί. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τὸ ἄνοιγμα καὶ πρὸς τὴν βουδδιστικὴν Κίναν καὶ τοὺς πέρας ἐπὶ μέρους πολιτισμούς. Ἡ πίστις τοῦ Γκάντι εἰς τὴν δημοκρατίαν αὐτὴν ἔχει τὴν βάσιν. Καὶ τὴν βάσιν αὐτὴν, ἀντίθετον πρὸς τὴν ἔνοικον τῆς κλειστῆς κάστας, τὴν ἔφερον ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν. Ἐν τούτοις, δὲν εἶναι τὸ σύστημα καθ' ἑαυτὸ πού ἠνώχλησε τὸν Γκάντι. Εἶναι ἡ ἀνισότης πού κατοχυρώνει τὸ σύστημα. Διὰ τοῦτο, ἐνῶ δέχεται τὸ σύστημα τῶν καστῶν, ὅπως θὰ ἴδωμεν, εἶναι ἐχθρὸς τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν μιαρῶν ἀπὸ τὴν ζωὴν. Τὸ κτύπημα ὅμως κατὰ τῆς ἀνισότητος δὲν τὸ κατέφερον ὁ Γκάντι μὲ τὴν ἐπιστροφήν εἰς τὸ παρελθόν. Τὸ κατέφερον ὁ Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς μὲ τὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα. Οἱ μιαιοὶ ἀρδεύονται καὶ σήμερον ἀπὸ δικά τους πηγὰδια στὰ χωριά, ἐνῶ στὰς πόλεις ἔχουν ἐξαφανισθῆ ὄχι αἱ διακρίσεις, ἀλλ' ἡ αὐστηρότης των. Δὲν ἔχει, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἔχη κάθε κάστα τὴν συνοικίαν της.

Ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι ὁ 19ος αἰὼν ἦτο ὁ αἰὼν τοῦ ἰδεολογικοῦ συγκρητισμοῦ. Καὶ ὁ συγκρητισμὸς αὐτὸς πλησιάζει τοὺς λαοὺς καὶ θεμελιώνει τὰς βάσεις τῆς ζωῆς των. Αἱ βάσεις αὗται εἶναι ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ πειθαρχία. Οὐαὶ εἰς τοὺς καθυστερημένους πού πιστεύουν εἰς τὸν καταναγκασμόν. Ἡ βία ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι κυρίαρχος, ὄχι ὅμως πλέον εἰς τὰς ψυχάς. Εἶναι ἡ ἔκρηξις, ὄχι ἡ πολιτικὴ.

Ὁ 19ος αἰὼν παρεσκεύασε αὐτὴν τὴν ριζικὴν μεταβολήν, ὅπως ὁ 15ος εἶχε παρασκευάσει τὸν ἀνθρωπισμόν. Καὶ ὁ Γκάντι εἶναι ὁ πρόδρομος τοῦ νέου αὐτοῦ ἀνθρωπισμοῦ τῆς ἐποχῆς μας πού προοικονομεῖ τὰς βαθυτέρας μεταβολὰς πού ἐξελλίσσονται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας χωρὶς οὔτε κἄν νὰ τὰς διαισθανώμεθα.

Μετὰ τὸ τέλος τῶν σπουδῶν του εἰς τὸ Λονδίνον, ὁ Γκάντι ἐγύρισε στὴν Ἰνδία μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ ἀσκήσῃ τὴν δικηγορίαν. Ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν τί ἔφερε μαζί του; Ὁ ἴδιος γράφει «Πρέπει νὰ ἀναγνωρίσω ὅτι δὲν ἐπέτυχον ἐντελῶς εἰς ὅ,τι ἐπεδίωξα. Ἐχω ὅμως, τὴν παρηγορίαν ὅτι ἐτήρησα τὸν ὄρκον μου καὶ ὅτι ἔμαθα ὅτι ὑπάρχει μέγας ἀριθμὸς χορτοφάγων».

Φυσικὰ κάτω ἀπὸ τὶς φράσεις αὐτὲς φαίνεται ἡ ἀπόλυτη, ἡ τραγικὴ μετριοφροσύνη τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ μετριοφροσύνη αὐτὴ, ἡ μέχρις ἐκμηδενίσεως, δείχνει τὴν ἀκμὴν τῆς βαθείας μεταμορφώσεως πού γίνεται εἰς τὸν ἐσωτερικόν του κόσμον. Δὲν εἶναι ὑπερήφανος διὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μάχης πού ἔζησε μετὰ τῆς Ἰνδικῆς παραδόσεως καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς νοοτροπίας. Καὶ ἠμποροῦσε ἡ ἀκμὴ αὐτὴ νὰ τὸν σπρώξῃ μὲ ἓνα γλιστρημα αὐταρεσκείας καὶ ἀλαζονικῆς ἀδυναμίας στὸ τέλος τῆς μετριοφροσύνης. ἠμποροῦσε νὰ τὸν ὀδηγήσῃ ὅμως καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν μιᾶς νέας ἠθικῆς ἀντιμετωπίσεως τῆς περιπετειᾶς τοῦ

κοινωνικού ανθρώπου. "Υστερα από μακροχρόνιον και ἐργώδη ἐπεξεργασίαν τὸν ὠδήγησεν εἰς τὴν Alimsa, τὴν θετικὴν ἀρνησιν τῆς βίας, πού εἶναι λέγει ὁ ἴδιος, ὁ ὑπέρτατος νόμος, ἡ μόνη ἀληθινὴ δύναμις εἰς τὴν ζωὴν.

Ἐπὶ τῆς πράγματι δύσκολος ἡ πορεία. Ἡ σύνθεσις δὲν εἶναι εἰς τὴν ἄκρην τῆς θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ὁ Γκάντι εἶχε μόλις ἐπιστρέψει εἰς τὴν Ἰνδίαν, ὅταν ὑπέστη πολλὰς ἀπογοητεύσεις.

Ἡ πρώτη ἦτο ὅτι ἔμαθε τὸν θάνατον τῆς μητέρας του πού τοῦ εἶχαν κρύψει. «Οἱ πιὸ ἀγαπητὲς μου ἐλπίδες ἐθρυματίσθησαν μονομιᾶς» γράφει εἰς τὴν αὐτοβιογραφίαν του.

Ἐπειτα, εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν ἀφορισμὸ τῆς κάστας του, πού τὸν εἶχε καταδικάσει διότι ἔφυγε εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Καὶ ἴσως καὶ διότι ὑπῆρξε καὶ αὐθάδης — διὰ πρώτην καὶ τελευταίαν φοράν εἰς τὴν ζωὴν του — ὅταν ἐδικάσθη ἀπὸ αὐτὴν πρὶν φύγη καὶ διότι ἤθελε νὰ φύγη. Καὶ τὸν ἀφορισμὸν τὸν ἀντιμετώπισε μὲ τὴν καλωσύνην. Τὸ μῖσος μὲ τὴν ἀγάπην. Καὶ τὸ δικαστήριον τῶν Μοθ Μπάνια ἐκάμφθη. Ἀφοῦ ἐξηγνίσθη εἰς τὰ νερά τοῦ Godavari, ὁ Γκάντι ἀπεδόθη ἀγνὸς ἀπὸ τὸν ἀφορισμὸν εἰς τὴν κάσταν του. Ἡ δοκιμασία τῆς διαδικασίας δὲν ἦτο μικρά. Δὲν ἦτο πλέον ὁ Γκάντι ὁ ὑπερήφανος νεανίας πού παρὰ τὴν ταπεινότητα τῆς καλωσύνης του δὲν ὑπετάσσεται εἰς τὰς πράξεις τῆς κάστας του πού εὑρίσκει σφαλέρās. Ἦτο ὁ ἄνθρωπος πού ἔχασε τὴν μάχην εἰς τὸ Λουδίνον καὶ ἐγκατέλειπε κάθε ἐλπίδα ἀπορροφῆσεως τοῦ προμηθεϊκοῦ στοιχείου τῆς Δύσεως. Τὴν ἐλπίδα αὐτὴ τὴν ἐπανεῦρε μετὰ τινα χρόνια μὲ τὴν πρόκλησιν τῆς παθητικῆς ἀντιστάσεως καὶ τὴν πίστιν τῆς ἀναμείξεως τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν πολιτικὴν, τὴν Satyagraha. Εἶχεν ὅμως ἄλλην μορφήν. Ἐστηρίζετο εἰς τὸ παρελθόν. Διὰ τοὺς ἰδίους λόγους ἡ προσπάθεια τῆς ἀσκήσεως τοῦ δικηγορικοῦ ἐπαγγέλματος κατέληξεν εἰς ναυάγιον. Δὲν ἤμπούρεσε νὰ ἀρθρώσῃ λέξιν εἰς τὴν πρώτην δίκην πού μιὰ φτωχὴ γυναῖκα, ἡ Μανιμπάη, τοῦ ἀνέθεσε. Τῆς ἐπέστρεψε τὴν ἀμοιβὴν ἀμέσως.

Ἐπειτα ἀπὸ πολλὰς προσπάθειες πού ἀπέτυχαν διὰ νὰ σταδιοδρομήσῃ εἰς τὴν Ἰνδίαν, ἐδέχθη νὰ ὑπερασπίσῃ εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν μίαν ὑπόθεσιν 40 χιλιάδων λιρῶν μὲ ἀμοιβὴν 105 λίρες τὸν χρόνον, ἐκτὸς τῶν ἐξόδων. Ἐπρόκειτο νὰ μείνῃ ἕνα χρόνον. Ἐμείνε τέσσερα καὶ ἐπανῆλθε γιὰ νὰ μείνῃ ἄλλα εἴκοσι. Ὅταν ξαναγύρισε ὀριστικῶς εἰς τὴν Ἰνδίαν εἶπε: «Ἡ Ἰνδία εἶναι μιὰ ξένη χώρα γιὰ μένα».

Ὁ Γκάντι διεμορφώθη ὡς διανοητὴς καὶ ἱεραπόστολος εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν. Δὲν εἶμαι βέβαιος ὅτι ἂν ἔμεινε εἰς τὴν Ἰνδία θὰ εἶχε τὴν ἰδίαν ἐξέλιξιν. Ἡ θὰ ὑπέκυπτεν εἰς τὴν προδιάθεσιν τῆς ὑποταγῆς πού εἶχε καὶ θὰ ἐπέστρεφε εἰς τὸν νεφελώδη κόσμον τῆς κάστας ἢ θὰ ἀπέκτα τὴν ἀλαζονείαν τοῦ μορφωμένου καὶ θὰ συνέχιζε τὸν κόσμον αὐτὸν εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον κοινωνικῆς ἐκμεταλλεύσεως, ὅπως ὁ Ραμπιντρανάθ Ταγκὸρ καὶ ὁ Πάντιτ Νεχροῦ. Ἄλλ' ἢ Νότιος Ἀφρικὴ ἦτο μιὰ γωνία τῆς Εὐρώπης, σφιγμένη μέσα εἰς τὴν πανσπερμίαν τῶν ἀφρικανικῶν καὶ τῶν ἀσιατικῶν φύλων καὶ διαβρωμένη ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴν δύναμιν διαφόρων Ἰνδικῶν ἐπιχειρήσεων. Καὶ ἡ νοοτροπία τῶν ἀνθρώπων ἦτο ἡ νοοτροπία τῶν ἀποικιοκρατῶν πού ἤρνούντο μὲν τὴν

ὑποταγὴν εἰς τὴν μητρόπολιν, ἀλλ' ἤσκουν τὰ δικαιώματα τῆς μητροπόλεως εἰς βάρος τῶν μὴ λευκῶν. Καὶ οἱ Ἰνδοί, μολονότι ἄρειοι, δὲν εἶναι ἐντελῶς λευκοί. Δὲν ἦσαν οὔτε Ὀλλανδοί, οὔτε κἂν Ἄγγλοι! Εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν ὠκοδομεῖτο ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνος ἡ σκληρὴ σύνθεσις τῆς ἀνταρσίας καὶ τῆς ἐξουσιασέως πού βλέπομεν νὰ ἐξελισσεται διὰ μέσου τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Μπούρς εἰς τὴν σημερινὴν πολιτικὴν τοῦ Apartheid.

Βέβαια, τὴν πείραν τῆς ἀποικιοκρατίας τὴν εἶχε κιόλας ὁ Γκάντι ἀπὸ τὴν Ἰνδίαν. Ὅταν ὁ ἀδελφός του Λαξμίδας, σύμβουλος τοῦ διαδόχου τοῦ Πορμπάνταρ, τὸν ἔστειλε νὰ ἐξομαλύνῃ μιὰ διαφορὰ του μὲ ἓνα Ἄγγλον ὑπάλληλον πού εἶχε γνωρίσει στὸ Λονδίνο, ὁ Ἄγγλος τὸν ἐξεδίωξε. Δὲν ἦσαν πιά στὸ Λονδίνο. Ἐδῶ ἦταν ἀφεντικό! Μὰ ἓνα ἄλλο πάθημά του, στὸ Μαρτισμπούργκ τοῦ Τράνσβααλ, πού κι' ὁ ἴδιος θεωροῦσε τὸ τραγικώτερον, ὠλοκλήρωσε τὴν εἰκόνα. Μὲ τὸ εἰσιτήριόν του πρώτης θέσεως ἐμπῆκε στὸν σιδηρόδρομον σὲ βαγόνι πρώτης θέσεως. Μὰ ὁ σιδηροδρομικὸς ὑπάλληλος εὗρηκε τὸ χρῶμα του ὄχι ἀρκετὰ λευκόν. Καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τῆς ἀστυνομίας τὸν πέταξε ἔξω. Διαμαρτυρόμενος σιωπηλὰ δὲν ἐμπῆκε στὴν τρίτην θέσιν. Ἐξενύχτησε στοὺς πάγκους τοῦ σταθμοῦ!

Τέτοια ἦτο ἡ ζωὴ στὴ Νότιο Ἀφρικὴ. Καὶ ἔτσι τὴν εἶδε ὁ Γκάντι. Ὁ Γκάντι εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν ἠγωνίσθη διὰ τὴν ἰσότητα τῶν Ἰνδῶν μὲ τοὺς λευκοὺς. Ἦρχισε τὸν ἀγῶνα αὐτὸν ἀπὸ τὸ ἀνθρωπιστικὸν στοιχεῖον. Ἐπαινοῦσε τοὺς Ἰνδοὺς ὡς τιμίους, ἐργατικούς, νομιμόφρονas. Εἰς τὸ τέλος ὅμως ἀντελήφθη ὅτι οἱ ἀνθρώποι δὲν καταδιώκονται διὰ τὰ ἐλαττώματά των, ἀλλὰ διὰ τὰ προτερήματά των, τὰ ὅποια φοβίζουσι τοὺς κρατοῦντας, διότι προοιωνίζουσι τὸ τέλος τῆς κυριαρχίας τους. Ἄλλ' οἱ Ἰνδοὶ ἦσαν τὸ 1896 εἰς τὸ Νατάλ μόνον 50.000, ὅπως 50.000 ἦσαν καὶ οἱ λευκοί. Καὶ ὑπῆρχαν 400.000 μαῦροι. Εἰς τὸ Ἀκρωτήριον τῆς Καλῆς Ἐλπίδος οἱ ἀντίστοιχοι ἀριθμοὶ ἦσαν 900.000 μαῦροι, 10.000 Ἰνδοί, 1.400.000 Εὐρωπαῖοι. Ὁ Γκάντι ἐνδιεφέρθη μόνον διὰ τοὺς Ἰνδοὺς. Ἐγίνε ἐθνικιστὴς κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν νοοτροπίαν, εἰς τὸ εἶδος του. Δὲν ἔπαυε ὅμως νὰ ἐμπνέεται ἀπὸ τὸν ἀνθρωπισμὸν τῆς ἀσιατικῆς του καταβολῆς. Ἦθελε, ὅπως ἔλεγε, νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἠθικὴν πρόοδον τῶν ἀνθρώπων ἐξαγνίζων τὸσον τοὺς καταπιέζοντας, ὅσον καὶ τοὺς καταπιεζομένους.

Τὸ πρᾶγμα ἦτο δύσκολον. Καὶ εἰς τὴν κρίσιμον στιγμὴν ἐπεκράτει τὸ ἐθνικὸν στοιχεῖον. Ἄλλὰ τὸ στοιχεῖον αὐτὸ συνδέεται μὲ τὸ ἀνατολικὸν στοιχεῖον τῆς παθητικῆς ἀντιστάσεως. Αἱ ἀλλεπάλληλοι φυλακίσεις τοῦ Γκάντι βοηθοῦν τὴν ἐθνικὴν του σκέψιν. Ὅσον καὶ ἂν προσχωροῦν εἰς τὴν ἀντίστασιν τοῦ ὄλοι οἱ μὴ λευκοὶ τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς, Ἰνδικὸν εἶναι τὸ κίνημα τῆς παθητικῆς ἀντιστάσεως. Ἐνας ἀνθρώπος ἐγείρεται τότε καὶ ἐπαναφέρει τὴν εἰρήνην. Δὲν εἶναι ὁ Γκάντι. Εἶναι ὁ Γιὰν Σμάτς.

Εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν οἱ ἀγῶνες εἶχαν ἐκνευρίσει τὸν Γκάντι. Καὶ εἰς τὸ τέλος, ἀγωνιζόμενος νὰ ἐπανεύρῃ τὴν γαλήνην του, ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐπίδρασιν.

Είχε γίνει πάλιν ένα είδος καλοντυμένου δανδη. Ἐκέρδιζεν ἐξ χιλιάδες λίρες τὸν χρόνο ὡς δικηγόρος. Καὶ ἦτο ὁ ἡγέτης τῶν Ἰνδῶν. Ἐδιάβασε τὸ βιβλίον τοῦ John Ruskin, Unto this Last καὶ ἤλλαξε πάλιν ζωὴν. Ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ ἤρχισε μίαν ἀπλῆν, ἀπέριττην καὶ ὀλιγοδάπανον ζωὴν. Ἡ Ἀσία εἶχε νικήσει. Εἰς τὰ εἴκοσι τόσα χρόνια τῶν ταιλαιπωριῶν ποῦ ὑπέστη εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν, μαχόμενος κατὰ τῶν φυλετικῶν διακρίσεων, ὄχι δὲ σπανίως βοηθούμενος εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ ἀπὸ τοῦ Ἄγγλους ἐκπροσώπους τοῦ Βασιλέως, διεμορφώθη ἡ πίστις του ὅτι τὸ εὐρωπαϊκὸν πνεῦμα θὰ ὀδηγήσῃ κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν λύτρωσιν ἀπὸ τὰς διακρίσεις. Καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν ποῦ ἐζήτει ἐπηρεάζετο ἀπὸ τὸ Προμηθεϊκὸν πνεῦμα. Ἡ ἀποικιοκρατία εἶχε ἀνάγκην τῶν μὴ λευκῶν διὰ νὰ ἐκμεταλλεῖται τὴν οἰκονομίαν τοῦ κόσμου τῶν ὑπαναπτύκτων. Ἐνα φαινόμενον ἀνάλογον μετὰ τὴν μεταφορὰν τῶν νέγων εἰς τὴν Ἀμερικὴν παρετηρεῖτο. Ὅπως οἱ Ἀμερικανοὶ ἄποικοι, λυτρωθέντες ἀπὸ τὴν Μητρόπολιν συνέχισαν τὴν συνήθειαν τῆς δουλείας καὶ μὴ εὐρίσκοντας ὑποχειρίους δούλους εἰσήγαγον διὰ τοῦ δουλεμπορίου ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν, διὰ νὰ κολυμποῦν σήμερον οἱ ἀπόγονοὶ τῶν ἀπεγνωσμένως εἰς τὸ τέλος τοῦ προβλήματος τῶν νέγων, ἔτσι καὶ εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν εἰσήγαγον αἱ ἐπιχειρήσεις Ἰνδούς μετὰ συμβόλαια βραχείας, ὡς ἐνόμιζον διαρκείας, διὰ νὰ χρησιμοποιοῦνται εἰς τὰς ἐργασίας των. Ἄλλ' ἂν οἱ Ἀμερικανοὶ δὲν διεμόρφωσαν ἐγκαίρως μίαν τάξιν μορφωμένων μαύρων διότι τοὺς ἐχρειάζοντο εἰς κατωτέρας μορφὰς ὑπηρεσιῶν, οἱ Ἄγγλοι εἰς τὴν Ἰνδίαν καὶ εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν εἶχον ἀνάγκην τῆς συνεργασίας τῶν ὀλίγων αὐτοχθόνων διὰ νὰ δεσπόζον τῶν πολλῶν. Πάντοτε σχεδὸν οἱ μορφωμένοι γίνονται ταξικὸι ἀποστάται καὶ βοηθοῦν ἀμέσως μὲν τοὺς ἀνωτέρους των, ἐμμέσως δὲ συντελοῦν, ἄλλοτε συνειδητῶς καὶ ἄλλοτε ἀσυνειδητῶς, εἰς τὴν χειραφέτησιν τῶν ὁμοφύλων τους. Κατὰ τῆς πολιτικῆς αὐτῆς τῶν Ἄγγλων, ἄλλωστε, πρὸς δημιουργίαν ἐνδιαμέσων τάξεων ἐξηγέρθησαν οἱ Μπόερς. Καὶ εἰς τὸν πόλεμον τοῦ Τράνσβααλ ὁ Γκάντι ἐτάχθη μετὰ τοὺς Ἄγγλους. Εὐλόγως. Ἦσαν ἡ ὁδὸς τῆς ἐξέλιξεως. Χωρὶς τοῦτο βέβαια νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐλπίδα του ὅτι ἡ κατάστασις θὰ μετεβάλλετο ριζικῶς μετὰ τὴν νίκην. Κάθε νίκη εἶναι συμβιβασμός. Καὶ πολλάκις οἱ ἡττημένοι ἔχουν βαρύτερην σημασίαν ὕστερα ἀπὸ τὸ τέλος τῆς μάχης. Ἡ σύγχρονος ἐμπειρία μας βεβαιώνει τοῦ λόγου τὸ ἀληθές, τὸ ὅποιον δὲν ἀναγνωρίζουν μόνον οἱ ἰδεόπληκτοι ἢ οἱ ἀμαθεῖς. Καὶ πρέπει νὰ εἶναι ἔτσι, διὰ νὰ γίνεταὶ ὀμαλὴ ἡ ἐξέλιξις. Ἀλλοίμονον ἂν ὁ νικητὴς παρέμενεν ἔσαεὶ τύραννος!

Τὸ 1914, ὄριμος πλέον στοχαστὴς μετὰ κατασταλαγμένες κατὰ τὸ δυνατὸν ἰδέες, ἐγκαθίσταται τέλος ὁ Γκάντι εἰς τὴν Ἰνδίαν. Φέρει εἰς τὴν ψυχὴν του, χωρὶς ἴσως νὰ τὴν συνειδητοποιῇ, τὴν σύνθεσιν τῆς εὐρωπαϊκῆς μαχητικότητος καὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀπαθείας καὶ προσπαθεῖ νὰ ἀνεύρῃ τὸν δρόμον τῆς χειραφετήσεως τῆς παθητικῆς κοινωνίας τῶν κοινωνικῶν διαχωρισμῶν. Τὸν δρόμον αὐτὸν τὸν εὐρίσκει ἀρχικῶς εἰς τὴν πείραν τῶν ἀγῶνων ὑπὲρ τῆς ἰσότητος τῶν Ἰνδῶν μετὰ τοὺς λευκοὺς, εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς ὑποταγῆς — ἡ εὐρωπαϊκὴ πλευρὰ — ἀλλὰ συγχρόνως καὶ εἰς τὴν θεμελίωσιν τοῦ ἀγῶνος εἰς τὴν

ἀγάπην, εἰς τὴν συγγνώμην καὶ τὴν ὁμόνοιαν πού εἶναι ἡ ἐξέλιξις τῆς ἀσιατικῆς πλευρᾶς τῆς σκέψεώς του, τῆς πλευρᾶς τῆς ὑποταγῆς. Θὰ κυμανθῆ ἐπὶ πολὺ διὰ τὴν ὀριστικὴν μορφήν τῆς ἐπιλογῆς του. Θὰ ἀναζητήσῃ εἰς τὴν Ἰνδίαν, συνεχίζων τὴν ἐξέλιξίν του, τὸν δρόμον τῆς συνθέσεως εἰς τὴν συνεργασίαν μὲ τοὺς Ἄγγλους. Διὰ δευτέραν φοράν εὐρίσκεται εἰς τὸ δίλημμα τῆς ἐπιλογῆς κατὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον. Καὶ τάσσεται καὶ πάλιν μὲ τὴν πλευράν τῶν Ἄγγλων. Πιστεύει ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας τὸ ὁποῖον ἀνέπνευσεν εἰς τὸ Λονδίον θὰ ἐπικρατήσῃ τελικῶς. Ἐδῶ ὅπου δὲν ὑπάρχουν οἱ σκληροτράχηλοι Afrikaners καὶ ὅπου ἀρχίζει νὰ διαμορφώνεται μία ἀγγλοφτιαγμένη πνευματικὴ ἀριστοκρατία πού συμβιβάζει τὴν φιλοσοφίαν τῆς πατρώας γῆς μὲ τὸν διαφωτισμὸν τῆς Δύσεως, θὰ ὑπάρξῃ ἡ ἀναγκαία συνεργασία πού θὰ ὀδηγήσῃ καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν λύτρωσιν τοῦ λαοῦ τῆς Ἰνδίας. Διότι ἡ ἐμπειρία τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς τοῦ ἐδημιούργησε τὸ πρόβλημα τῆς Ἰνδικῆς ἐθνότητος καὶ περαιτέρω τῆς ἀνάγκης τῆς προσπαθείας διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ζωῆς της. Ἡ ἔννοια βέβαια εἶναι πολὺ ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν Δύσιν. Δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὸ θρησκευτικὸν θέμα, διότι δὲν τὸ γνωρίζει ἡ Δύσις. Δυστυχῶς τοῦτο ὑπάρχει καὶ κατατρώγει ἀνεπανορθῶτως τὴν ἐνότητα, καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἔννοιαν τοῦ Ἔθνους, τὴν ὁποῖαν τὸ σύστημα τῶν καστῶν δὲν ἔχει ἄλλωστε ἀφήσει νὰ ἀναπτυχθῆ ὁμαλῶς. Ἡ ἔννοια τοῦ Ἔθνους, ἄλλωστε, εἶναι δημιούργημα τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Εὐρώπην. Καὶ νομίζω ὅτι ἡ ἀναδρομικὴ συνειδητοποίησις της ὀφείλεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, πού ἐστηρίχθη εἰς ἕνα φαινόμενον, ἄγνωστον ἕως τότε, τοῦ ὁποῖου ἔχω ἄλλοῦ ἀναλύσει τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν οὐσίαν, τὸν πατριωτισμὸν. Ἡ ἀπογοήτευσίς πού ἠκολούθησε τὰς θυσίας τῆς Ἰνδίας μετὰ τὸ 1918 δὲν ἔχει βέβαια τὸν χαρακτήρα τῆς σκληρᾶς ἐμπειρίας τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς. Ἄλλ' ὁ Γκάντι γερνᾷ. Καὶ γύρω του ἀναπτύσσεται μία γενεὰ ἀνυπομόνων πού σπρώχνει εἰς τὴν ἐξέγερσιν. Ὁ Γκάντι θέλει νὰ προφθάσῃ νὰ ἐπηρέασῃ τὴν ἐξέλιξιν πρὸς τὴν δημοκρατίαν. Διότι, ὅπως λέγει ὁ C. Northeste Parkinson, ἡ πίστις εἰς τὴν δημοκρατίαν εἶναι τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν του. Εἶναι τὸ δίδαγμα τοῦ Λονδίνου. Καὶ τὸ δίδαγμα τοῦ Λονδίνου εἶναι ἀνεξίτηλον. Διότι παραμένει εἰς τὸ βάθος τῆς σκέψεώς του ὡς φωτεινὸν σημεῖον προσφυγῆς.

Εἰς ἕνα κόσμον ὅπου ὅλοι ὁμιλοῦν περὶ δημοκρατίας, ἀλλὰ καθένας τὴν θέλει ἰδικήν του, ὁ Γκάντι στρέφεται πρὸς τὴν δημοκρατίαν πού πιστεύει ὅτι ἐγνωρίσε, πού θέλει νὰ μὴ εἶναι ἡ δημοκρατία κανενός. Διότι πράγματι ἡ ἀληθινὴ δημοκρατία δὲν ἀνήκει σὲ κανένα. Καὶ ὅταν γίνεται κατὰ Θουκυδίδην «τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή», πάλιν δὲν ἀνήκει εἰς αὐτόν, οὔτε εἰς κανένα, οὔτε κἂν εἰς τὸν λαόν. Ἀνήκει εἰς τὴν δημοκρατίαν πού ἐξασφαλίζει καθ' ἑαυτὴν καὶ τὴν ἐξουσίαν καὶ τὸν λαόν, χαράσσοισα καὶ τὰ δικαιώματά των ἀλλὰ καὶ πρὸ παντὸς τὰ καθήκοντά των. Αὐτὴν τὴν ἰδίαν τὴν δημοκρατίαν ἐβλεπε ὁ Γκάντι. Τὴν Δημοκρατίαν τοῦ καθήκοντος. Καὶ τὴν ἐστηρίξεν εἰς τὴν ἀγάπην, δηλαδὴ τὴν καλωσύνην τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτόν, ἕνας ἀπὸ τοὺς αὐθεντικούς ἐκπροσώπους τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, ὁ Nicolò Machiavelli, πρὸ

πέντε αιώνων διεπίστωνεν ὅτι ἡ Πολιτεία δὲν ἤμπορεῖ νὰ στηριχθῆ εἰς τὸν ἀνθρώπου, διότι ὁ ἀνθρώπος δὲν ἔχει καλωσύνην. Εἶναι κακός. Καὶ ἡ κοινωνικὴ ζωὴ τὸν κάμνει χειρότερον. Πόσες φορές ἄλλωστε ὁ Γκάντι δὲν διερωτήθη ἂν εἶχε δίκαιον νὰ πιστεῦθῃ εἰς τὴν καλωσύνην τῶν ἀνθρώπων; Τρεῖς ἠναγκάσθη νὰ διακηρύξῃ τὰς ἀμφιβολίας του καὶ νὰ διαλαλήσῃ τὴν ταπεινωσίν του διότι ἐπίστευσεν εἰς αὐτήν. Κηρύσσων τὴν μὴ-βίαν ἐβλεπε νὰ ὀδηγῆται εἰς τὴν βίαν. Τὸ 1922 δημοσιεύει εἰς τὴν Young India ὅτι τρεῖς ὁ Θεὸς τὸν εἰδοποίησε, ὅτι αἱ Ἰνδίαὶ δὲν κατεῖχαν ἀκόμη τὴν ἀτμόσφαιραν τῆς μὴ-βίας καὶ τῆς Ἀληθείας, πού μόνον αὐτὲς ἤμποροῦν νὰ δικαιολογήσουν τὴν πολιτικὴν ἀνυπακοὴν κατὰ μάζας, τὴν μόνην ἀξίαν νὰ ἀποκαλῆται «πολιτικὴ», δηλαδὴ «γλυκεῖα, ταπεινὴ, σοφὴ, ἀποφασιστικὴ ἀλλὰ γεμάτη συμπάθειαν, ὅχι ἐγκληματικὴ καὶ γεμάτη μίσος»! Εἶναι προφανὴς ὁ σύνδεσμος τοῦ Γκάντι μὲ τὴν βραχμανικὴν παράδοσιν. Ἄλλὰ καὶ μὲ τὸ εὐρωπαϊκὸν πνεῦμα. Λέγουν αἱ «Οὐπανισχάδες»: «Ὅταν πεθαίνουν ὅλες οἱ ἐπιθυμίαι εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, τότε ὁ ἀνθρώπος γίνεται ἀθάνατος». Πῶς ὁμως; Ὁ μέγας Βραχμὰν ἀπέθανε!

Ἐβλεπε ἀκόμη ὅτι ἡ βία ἐξέγερσις, ἡ ἀντίθετος πρὸς τὴν φύσιν τοῦ λαοῦ του, θὰ ὀδηγήσῃ εἰς μίαν ἀνεξαρτησίαν πού θὰ ἀποτελῆ εἰς τὴν οὐσίαν ἀντικατάστασιν ἑνὸς δυνάστου ἀπὸ ἄλλον, ἐγχώριον μὲν ἴσως, ἀλλὰ σκληρότερον δυνάστην. Σκληρότερον ἀκριβῶς διότι θὰ εἶναι ἐγχώριος. Καὶ διότι θὰ ἀναγκασθῆ σιγὰ σιγὰ νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸ κάλεσμα τῆς βίας πού θὰ εἶναι ἡ ἄρνησις τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἰνδοῦ.

Ἡ ἱστορία, ὅπως γράφεται κατὰ τὰς ἡμέρας μας εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ εἰς ὅλας τὰς ἀνεξαρτοποιηθείσας ἀποικίας, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Γκάντι ἐβλεπε ὅτι οἱ ἄλλοι δὲν διησθάνοντο κἄν. Καὶ ξεκινᾷ εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς λυτρώσεως τοῦ λαοῦ του μὲ ὄπλον τὴν ἄρνησιν τῆς βίας καὶ ρομφαίαν τὴν παθητικὴν ἀντίστασιν. Καὶ μὲ θεμέλιον τῆς προσπαθείας του τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεόν, τὴν δύναμιν τοῦ καλοῦ πού ἀλίσκει τελικῶς, ὅταν περάσῃ ἡ φούρια τῆς ἀναταραχῆς καὶ τῶν μεγάλων λόγων, τὴν ψυχὴν τοῦ ἀπλοῦ ἀνθρώπου. Καὶ εἰς τὸ τέλος ἐπιτυγχάνει νὰ ἐπηρεάσῃ πρὸς τὸν σωστὸν δρόμον καὶ τὸν ξένου δυνάστην καὶ τοὺς ὑποψηφίους δυνάστας πού ζητοῦν νὰ τὸν διαδεχθοῦν.

Αἱ δύο μεγάλαι πολιτικαὶ του πράξεις, ἡ ὁμαδικὴ — ὅχι ὁμως τόσοσ πολυἀριθμος — «πορεία τοῦ ἄλατος» τοῦ 1930 πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν διὰ νὰ συλλεγῆ ἄλατι χωρὶς πληρωμὴν τοῦ φόρου κατὰ παράβασιν τοῦ νόμου περὶ μονοπωλίου τοῦ ἄλατος, καὶ ἡ πορεία πρὸς τὴν Βομβάην, κατέληξαν, φεῦ, εἰς τὴν ἐξαπόλυσιν τῆς βίας! Τέλος σφραγίζει μὲ τὴν θυσίαν του τὴν προσφορὰν πρὸς τὸν λαόν του. Τὴν 30ὴν Ἰανουαρίου 1948 ὁ ἀπόστολος τῆς ἀρνήσεως τῆς βίας πίπτει θῦμα τῆς βίας τῶν ἰδικῶν του, τῶν ἀνθρώπων πού τὸν κατηγοροῦσαν ὅτι προσεπάθει νὰ σταματήσῃ τὴν βίαν πού ἐξαπέλυσεν ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς πού ἐχώρισε τὰς Ἰνδίας εἰς τὸ Μουσουλμανικὸ Πακιστάν καὶ τὴν Βραχμανικὴν Ἰνδία, τὸν Γκάντι καὶ τὸν Τζίνναχ.

Καὶ ὁ μὲν Γκάντι μὲ τὴν μακρὰν ἀτομικὴν του νηστείαν τῆς Βομβάης

κατηύνασε τὰ πάθη τῶν βραχμάνων. Ἐνῶ ὁ Τζίνναχ πού δέν ἦτο βέβαια καὶ αὐτὸς ὀπαδὸς τῆς βίας δέν κατηξίωσε νὰ κινήθῃ. Διότι ἴσως ἦτο πολιτικός. Καὶ ἐγνώριζεν ὅτι, ἂν πρέπει νὰ ἀποφεύγεται ἡ βία, ὅταν ἡμπορεῖ νὰ μὴν ἀρχίσῃ, δέν ἐξυπηρετοῦν τίποτε αἱ ἀνωφελεῖς δηλώσεις περὶ ἀποφυγῆς τῆς βίας, ὅταν αἱ πρωτοβουλίαί μας τὴν ἐξαπέλυσαν. Καὶ οἱ μουσουλμάνοι ἰδίως, καὶ Ἴνδοι ἀκόμη ἂν εἶναι, δέν συγκρατοῦνται.

Ὁ Γκάντι ἐφονεύθη ἀπὸ τὸν φανατικὸν Ναθουράμ Βιναγιάκ Γκότσε πού ἀνῆκε εἰς τὴν ὑψηλότερην καὶ τὴν πλέον ὑπερήφανην καὶ μισαλλόδοξην βραχμανικὴν κάσταν, τοὺς «τσιपाουάν». Καὶ κατέρρευσε ὑπὸ τὰς σφαίρας τοῦ πελλίζων «Ἐἶ Ραμά» (Ἦ Θεέ μου).

Ἡ μοῖρα ἠθέλησεν ὁ φονεὺς τοῦ Γκάντι νὰ ἔχη τὸ ἴδιον ὄνομα καὶ τὴν ἴδιαν θρησκείαν μὲ τὸν ἀγαπητόν του μαθητὴν, τὸ πνευματικὸν τέκνον του πού ἔμενε μαζί του στὴν Ashram τοῦ ἀπὸ τὸ 1916. Διότι ὁ πνευματικὸς διάδοχος τοῦ Γκάντι ἦτο ὁ Βιναγιάκ Vinova Bhava, τὸν ὁποῖον ὁ Γκάντι ὠνόμασε Ἀχαργία, δηλαδὴ «ἐπιμελητὴν», καὶ ὁ ὁποῖος ἔγινε ἔπειτα ὁ ἐμψυχωτὴς τῆς κινήσεως τῆς διανομῆς τῶν γαιῶν διὰ δωρεᾶς ἀπὸ τοὺς γαιοκτῆμονας (Bhoodan), εἰς τὴν ὁποίαν ἀφωσιώθη, παραιτηθεὶς τῆς πολιτικῆς, καὶ ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Σοσιαλιστικοῦ Κόμματος τῆς Ἰνδίας Jayaprakash Narayan πού ἡμποροῦσε νὰ εἶναι καὶ ἔθεωρεῖτο ὅτι θὰ ἦταν ὁ διάδοχος τοῦ Νεχροῦ. Ἡ κίνησις τῆς διανομῆς συνεπληρώθη μὲ τὴν συνεταιριστικὴν Ὀργάνωσιν τῆς γῆς, δηλαδὴ τὴν προσπάθειαν τοιαύτης ὀργανώσεως, τὴν «Gramdan». Δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι τὸ ἐγχείρημα εἶχε πλήρη ἐπιτυχίαν. Ἀλλὰ εἰς τὴν Ἰνδίαν τίποτε δέν ἔχει πλήρη ἐπιτυχίαν.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ἐνθυμηθῶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, τί μοῦ εἶπεν ὁ Narayan εἰς τὸ σπίτι μου εἰς τὴν Βάρκιζαν, διὰ τὸν Vinova. Ὅταν ἦταν στὴν φυλακὴ, ὡς πρωτοπαλλήκαρον τοῦ Γκάντι, ὁ Vinova εἶδε ἕνα ξένον δημοσιογράφον. Καὶ τοῦ εἶπεν ἀντι οἰσασθήποτε ἄλλης δηλώσεως: «Ἐχετε πάει σὲ τσίρκο; Ἡ διαφορὰ τοῦ τσίρκου καὶ τῆς φυλακῆς εἶναι ὅτι στὸ τσίρκο οἱ ἄνθρωποι διευθύνουν τὰ ζῶα, ἐνῶ στὴν φυλακὴ τὰ ζῶα διευθύνουν τοὺς ἀνθρώπους».

Τί ἄφησε πίσω του τὸ φεγγοβόλημα τῆς ψυχῆς τοῦ Γκάντι; — Σωστὰ τὸν ἀπεκάλεσε Μαχάτμα (Μεγάλῃ Ψυχῇ) ὁ Ραμπιντρανᾶθ Ταγκόρ τὸ 1922, θυμίζοντάς του τὸ τετράστιχο τοῦ Οὐπαναστάν:

«Εἶναι τὸ φωτεινὸ ὄν, ὁ δημιουργὸς τοῦ παντός, ὁ Μαχάτμα, θρονιασμένος πάντα στὴν ψυχὴ τῶν λαῶν.

Φανερῶνεται στὴν καρδιὰ μὲ τὴ διαίσθησις καὶ τὴ νόησις, καὶ ὁποῖος τὸν γνωρίζει γίνεται ἀθάνατος».

Ἦταν ὁ Ταγκόρ, ὁ Ἀγγλομαθημένος Ἰνδὸς πού ἀνεζήτει τὴν σύνθεσιν μὲ τρόπον ἀνάλογον μὲ τὸν Γκάντι. Γι' αὐτὸ καὶ στὴν πολιτικὴν πράξιν συνεκρούσθησαν. Καὶ οἱ δύο δέν ἤθελαν νὰ ξεκολλήσουν ἀπὸ τὴν Ἰνδικὴν ψυχὴν. Μὰ ὁ Ταγκόρ ἦταν ὁ ἀλαζῶν ἀπόγονος ἑνὸς πολιτισμοῦ πού κατεδέχετο νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν πρόδοον, τὴν ὁποίαν ἐξεπροσώπει ἡ νοοτροπία τῆς Δύσεως.

Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἀδιαφορία πού ἔδειξε μπροστὰ στὸν Παρθενῶνα. Δὲν ἦτο Ρενάν. Δὲν ἦτο Εὐρωπαῖος. Ὁ Γκάντι κατέληξε νὰ πιστεῦῃ ὅτι δὲν χρειάζεται ἡ πρόοδος ὅταν ξερριζώνει — καὶ τὸ φοβερὸν εἶναι ὅτι, ὅσα καὶ ἂν λέμε, μὲ τὴν φούρια πού ἐξαπολύει, ξερριζώνει—τὸ ἄγριο δένδρο τῆς ψυχῆς. Ὅταν ὁ Γκάντι ἐπῆρε τὸν δρόμο τοῦ ὀπισθοφύλακος τῆς παραδόσεως, ὅταν μετεβλήθη εἰς ἠθικὸν ἔρμα ἀπλῆς καθυστερήσεως τῆς προόδου, ἀνεγνωρίσθη ἀπὸ ὅλους ὡς πνευματικὸς ὁδηγός. Ἄλλ' ἡ ἐπίδρασις του εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων ὑπῆρξε μικρά. Ἡ παθητικὴ ἀντίστασις ὠδήγησε εἰς τὴν ἐμφύλιον βίαν, ἐξασέλυσε τὰ πάθη καὶ ἠνάγκασε τοὺς πολιτικούς ἡγέτας τῆς Ἰνδίας νὰ ἐπιδιώξουν λύσεις ἐντελῶς ξένας πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Γκάντι. Ὁ Γκάντι δὲν ἠθέλησε ποτὲ νὰ γίνῃ πολιτικός. Ἦτο πλέον τὸ σύμβολον τοῦ Ἰνδισμού. Ἦτο ὁ Βαρου, ὁ πατέρας τοῦ λαοῦ του. Ἦτο καλὰ-καλὰ ἓνας Γουρου, μιὰ Θεότης, ὅπως ὁ Brahma, ὁ Vishnou καὶ ὁ Shiva. Τὸ Ἰνδικὸν Πάνθεον δὲν ἔχει θεὸν—πατέρα, ἔχει ὅμως πολλὰς θεότητας πού εἶναι καὶ ἄνθρωποι καὶ θεοί, τοὺς Γουρου. Μέσα εἰς τὸ σύνολον αὐτὸ τῶν Γουρου, πού δὲν θεμελιώνει καμίαν ἱεραρχίαν διότι δὲν ὑπάρχει ὁ Θεὸς — Ἡγέτης, εἶχε πάρει ἀσυναισθῆτως τὴν θέσιν τοῦ ὁ Γκάντι.

Καὶ ἐν ὀνόματί του ἐπεχειρήθη ἡ πρόοδος. Ἄλλα ὅμως ἐδίδασκεν ὁ Γκάντι καὶ ἄλλα ἐπεχειροῦν οἱ ἄνθρωποι τῆς συνθέσεως πού ἐχρησιμοποιοῦν τὸ ὄνομά του. Ὁ Ραμπιντρανάθ Ταγκόρ πρῶτα καὶ ὕστερα ὁ Λοκαμάν Μπάλ Γκανιγκάνταρ Τιλάκ, ὁ πραγματικὸς νοῦς τοῦ Ἰνδικοῦ Ἐθνικισμοῦ, πού ὁ θάνατός του τὸ 1920 ἠνάγκασε τὸν Γκάντι νὰ ἀναμειχθῇ εἰς τὴν πολιτικὴν ὄψιν τοῦ κινήματος τῆς ἀνεξαρτησίας, καὶ οἱ ὅμοιοί τους. Ὁ Ρομάν Ρολλάν λέγει ὅτι, ἂν ζοῦσε ὁ Τιλόκ, ὁ Γκάντι θὰ διετήρει τὴν θρησκευτικὴν μόνον ἡγεσίαν τοῦ κινήματος. Καὶ διερωτᾶται, μὲ κάποιαν, ἴσως, ὑπερβολὴν : Ποία θὰ ἦτο ἡ ὁρμὴ τῶν Ἰνδικῶν λαῶν, κάτω ἀπὸ τὴν διπλῆν αὐτὴν ἡγεσίαν ; Ἡ ὑπερβολὴ εἶναι εἰς τὸν χαρακτήρα τοῦ Ρομάν Ρολλάν πού εἶναι, ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Λουκιανός, ἓνας Γκάντι εἰς τὸ εἶδος του. Ἡ ἀναζήτησις ἑνὸς παθητικοῦ ἰδανικοῦ εἶναι καὶ τῶν δύο τὸ ἄγχος. Ἄλλ' ὁ Ρολλάν εἶναι Εὐρωπαῖος καὶ βιάζεται. Ὁ Γκάντι εἶναι Ἰνδὸς καὶ παραμένει. Καὶ περιμένοντας πηγαίνει εἰς τὰ ἄκρα. Βλέπει τὰ προβλήματα τοῦ λαοῦ του καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ τὰ ἀντιμετωπίσῃ μὲ ἀκραίας ἀπόψεις. Ὁ Arthur Koestler λέγει ὅτι τὰ κύρια προβλήματα τῆς Ἰνδίας εἶναι ἡ πληγὴ τοῦ σεξουαλισμοῦ καὶ ἡ ἐξουσίασις τῶν παιδιῶν ἀπὸ τὸν πατέρα. Καὶ εἰς τὰ δύο ὁ Γκάντι ὑπῆρξε ἀπόλυτος. Ὅχι ὅμως πρὸς τὴν ἰδίαν κατεύθυνσιν. Κατεδίκασε τὸν σεξουαλισμὸν, ἀλλ' ὑπεστήριξε καὶ ἐφήρμοσε μὲ σκληρότητα τὴν πατρικὴν παντοδυναμίαν. Γκουρού μὲ πύρινην πνευματικὴν ρομφαίαν !

Τί περιμένει ; Ἴσως νὰ ἔλθῃ ἡ γενεὰ πού θὰ ἐκμεταλλευθῇ τὸ ἠθικὸν του κήρυγμα. Καὶ ἡ γενεὰ ἤλθε. Ἦσαν οἱ ἀγγλομαθημένοι καὶ ἀγγλοθρεμμένοι ἀριστοκράται πού, αὐτοί, ἤμποροῦσαν νὰ ἀποσπάσουν ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἰνδίας, ὅταν ἤλθε ἡ στιγμή τῆς παγκοσμίου ἀποαποικιοποιήσεως, δίδοντες τὰς περισσοτέρας δυνατὰς ἐγγυήσεις ὅτι τὸ κήρυγμα

τοῦ 19ου αἰῶνος, ἡ ἐνόητος τῶν πολιτισμῶν, θὰ ὀδηγηθῆ εἰς καλὸν δρόμον. Καὶ συνεπῶς καὶ τὰ συμφέροντα τῆς Αὐτοκρατορίας, ὅπως ἀνακατετάσσοντο μὲ τὴν σύγχρονον συγκυρίαν, θὰ ἐξυπηρετοῦντο κατὰ τὸ δυνατόν καλύτερον. Ἦλθεν ἡ γενεὰ τοῦ Νεχροῦ καὶ τοῦ Ντεσαΐ. Ὁ Γκάντι ἠκολούθησεν ἄλλον δρόμον. Ὑστερα ἀπὸ πολλὰς ἐναλλαγὰς, εἰς τὰς ὁποίας πάντοτε ἡ σαγήνη τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ ἦτο κυρίαρχος, κατέληξεν εἰς τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν Ἰνδικὴν παράδοσιν. Τὸ κύριον στοιχεῖον τῆς πίστεώς του ἦτο ἡ Ἰνδία. Καὶ ἀνεζήτησε τὸν κοινὸν παρονομαστὴν τῆς ἐνώσεως ὄλων τῶν Ἰνδῶν. Εἰς τὴν ἀναζήτησιν αὐτὴν ἀντελήφθη ὅτι πρέπει νὰ κάμῃ πολλὰς, πάρα πολλὰς παραχωρήσεις εἰς τὸ παρελθόν. Καὶ νὰ προχωρήσῃ βαθμιαίως πρὸς τὸ μέλλον. Μέχρι τίνος σημείου; Αὐτὸ κανεὶς δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ τὸ εἰπῆ ποτέ. Μὲ τὰ χρόνια ἴσως ὁ Γκάντι ἐγκατέλειπε τὴν ἰδέαν τῆς γοργῆς ἐξελιξεως. Ἴσως μέσα του εἶδε ὅτι τὸ μόνον πού κατορθώθη ἦτο νὰ ὑπάρξῃ Ἰνδικὸν Κράτος. Καὶ αὐτὸ ὅμως κολοβωμένον, διότι ἀπεσιπάζθησαν οἱ Μουσουλμάνοι Ἰνδοὶ καὶ ἀπετέλεσαν χωριστὸν Κράτος, τὸ Πακιστάν. Καὶ τὸ Κράτος εἶχεν ὅλα τὰ ἐλαττώματα τοῦ Κράτους, τοῦ κάθε κράτους πού θέλει νὰ ζήσῃ. Εἶχεν ὅμως καὶ ἀνάγκην τοῦ μύθου, καὶ ἡ πελωρία ὑπηρεσία πού προσέφευρεν ὁ Γκάντι εἰς τὸν λαόν του εἶναι ὁ μῦθος του. Ἐνας μῦθος στηριγμένος εἰς τὴν ἀγιότητα καὶ εἰς τὴν εἰλικρινῆ, συνεπῆ καὶ ἀδιάλλακτὴν πίστιν του εἰς τὴν παράδοσιν.

Χάρις εἰς τὸν μῦθον ὑπερεκάμφθη ἡ παράδοσις. Βέβαια τὰ ἐξωτερικὰ τῆς φαινόμενα ἐτηρήθησαν ἐπιμελῶς. Ὁ Νεχροῦ ἐφοροῦσε πάντοτε τὴν μπλοῦζα καὶ τὰ στενὰ παντελόνια τῆς ἐγκρατείας πού ἐπέβαλε ἡ διδασκαλία τοῦ Γκάντι. Καὶ ὁ ἴδιος, ὅπως καὶ ὁ Ντεσαΐ πού εἶναι καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοὺς ὀλίγους ἐπιζῶντας μαθητὰς τοῦ Γκάντι, εἶχαν στὸν κῆπο πού περιέβαλλε τὰς πολυτελεῖς τῶν κατοικίας ἕνα μέρος πού ἐκαλλιεγοῦσαν οἱ ἴδιοι στᾶρι καὶ ἕναν ἀργαλειὸ στὸν ὁποῖον ὕφαιναν αὐτοπροσώπως τὸ ἐγγῶριον ὕφασμα. Μὰ ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι παρὰ τὰ φαινόμενα. Τὸ ὕφασμα πού φοροῦν οἱ Ἰνδοί, τὸ Kadī, λέγεται ὅτι κατασκευάζεται τώρα στὴν Ἰαπωνία, ὅπως ἄλλοτε στὴν Ἀγγλία.

Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Γκάντι στὴν Ἰνδικὴν παράδοσιν ἦτο συνέπεια τῆς ἀπογοητεύσεώς του ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴν πολιτικὴν ἔναντι τοῦ λαοῦ του στὴν Νότιον Ἀφρικὴν πρῶτα, στὴν Ἰνδίαν ἔπειτα; Ἡ ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς παραδόσεως πού τὸν ὠδήγησεν εἰς μίαν χωριστὴν Ἀσιατικὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ ἠθικοῦ θεμελίου τῆς ζωῆς; Νομίζω τὸ δεύτερον. Ὁ Γκάντι ἀπεγοητεύθη πρῶτα ἀπὸ τὰς ὑπερβολὰς τῆς Ἰνδικῆς παραδόσεως. Τὸ πρόβλημα τῶν «μιαρῶν» τὸν ἐτρόμαζε ἀπὸ μικρόν. Ἀνέτρεπε τὴν ἱεραρχίαν τῶν καστῶν εἰς τὴν ὁποῖαν ἐπίστευεν. Διότι οἱ μιαροὶ ἦσαν καὶ μέσα καὶ ἔξω εἰς τὸ σύστημα. Διὰ τοῦτο ἠγωνίσθη εἰς ὅλην του τὴν ζωὴν ὑπὲρ αὐτῶν. Διὰ τοῦτο τοὺς ὠνόμασε Χαριγιάν (λαὸν τοῦ Θεοῦ). Διὰ τοῦτο ἐπῆρε εἰς τὸ σπίτι του ἕνα παιδί μιαρῶν καὶ ἐπεδόθη ὁ ἴδιος σὲ ταπεινὰς χειρωνακτικὰς ἐργασίας δείχνοντας πὼς καμιά δουλειὰ δὲν εἶναι μιαρῆ. Ἀλλὰ συγχρόνως τὸν ἐτρόμαζε καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ παράδοσις. Ἴσως ἂν ὁ Γκάντι δὲν εἶχε διαβάσει τὸν Τολστόϊ καὶ τὴν Βίβλον, θὰ εἶχε προσχωρήσει ἐντελῶς εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν

νοοτροπία. Ὅπως προσεχώρησαν οἱ μαθηταί του, ὄχι βέβαια διότι δὲν ἐδιάβασαν τὴν Βίβλον, ἀλλὰ διότι τὴν ἠρμήνευσαν μὲ τὴν σχετικότητα ποὺ δίδει εἰς ὅλα τὰ διδάγματα ἡ εὐρωπαϊκὴ νοοτροπία.

Ἔτσι βλέπομεν τὸν Γκάντι εἰς τὰς 6 Ὀκτωβρίου 1921 νὰ διακηρύσῃ εἰς τὸ «Πιστεύω» του τὴν ἐπιστροφὴν του στὴν παράδοσιν καὶ τὴν νοοτροπία τῆς Ἰνδίας. Ἄξιζει νὰ τὸ ἀναφέρωμεν :

1. «Πιστεύω στὶς Βέδες, στὶς Οὐπανισχάδες, στὶς Πουράνες καὶ γενικὰ σὲ ὅ,τι περιλαμβάνεται ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Ἰνδικῶν Γραφῶν καὶ κατὰ συνέπειαν πιστεύω εἰς τὰς ἐνσαρκώσεις τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν μετεμψύχωσιν.

2. Πιστεύω εἰς τὴν θρησκευτικὴν πειθαρχίαν τῶν καστῶν, κατὰ τὸ αὐστηρὸν βεδικὸν νόημα καὶ ὄχι κατὰ τὸ σημερινὸν λαϊκὸν καὶ ἀγροικὸν σύστημα.

3. Πιστεύω εἰς τὴν προστασίαν τῆς ἀγελάδος ὑπὸ νόημα πολὺ εὐρύτερον ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ τῆς δίδει ὁ λαός.

4. Δὲν καταδικάζω τὴν λατρείαν τῶν εἰδώλων.

5. Πιστεύω εἰς τὴν Ἰνδικὴν διδασκαλίαν κατὰ τὴν ὅποιαν κανεὶς δὲν γνωρίζει ἀληθῶς τὶς Σοῦτρεις, τὰ δόγματα δηλαδὴ τοῦ Βραχμανισμοῦ, ἂν δὲν ἔχη φθάσει εἰς τὴν τελείαν Ἀθωότητα (Ἄιμκύν), τὴν Ἀλήθειαν (Σατνά), τὴν Αὐτοκυριαρχίαν (Βραχμαμέργια) καὶ δὲν ἔχη ἀπαρνηθῆ κάθε ἰδέαν ἀποκτήσεως πλοῦτου.

6. Ἡ πίστις μου δὲν μοῦ ἐπιβάλλει νὰ θεωρῶ κάθε φράσιν ἱεροῦ βιβλίου θεόπνευστον. Ἄρνούμαι νὰ δεθῶ μὲ οἰανδήποτε ἐρμηνείαν, ὅσον καὶ ἂν εἶναι σοφὴ, ἂν τὴν ἀποκρούῃ ἡ λογικὴ μου καὶ ἡ ἠθικὴ.

7. Ὅλοι αἱ θρησκεῖαι εἶναι διαφορετικοὶ δρόμοι συγκλίνοντες πρὸς τὸν ἴδιον στόχον. Ὅλοι στηρίζονται εἰς τοὺς ἰδίους ἠθικοὺς νόμους. Ἡ θρησκευτικὴ ἠθικὴ μου ἀπαρτίζεται ἀπὸ νόμους ποὺ ἐνώνουν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τῆς γῆς».

Ἡ πολιτικὴ ἀνάλυσις θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ δώσῃ εἰς τὴν διακήρυξιν αὐτὴν τῶν πίστεων τοῦ Γκάντι τὴν ἐρμηνείαν ὅτι ἀποτελεῖ παραχώρησιν πρὸς τὴν λαϊκὴν συνήθειαν, ἡ ὁποία μὲ τὴν παθητικότητα τῆς νοοτροπίας τῆς δὲ θὰ ἐδέχετο εὐκόλως κηρύγματα ἐπαναστατικῶν ἀναπροσαρμογῶν πρὸς τὴν Δύσιν.

Ἄρνούμαι νὰ δεχθῶ τὴν ἐρμηνείαν αὐτὴν. Θὰ ἴσχυε διὰ τὸν Τιλάκ, ἰσχύει ἀκριβῶς διὰ τὸν Νεχροῦ καὶ διὰ τὴν θυγατέρα του, τὴν Ἰνδὶρα Γκάντι. Ὅχι ὁμως διὰ τὸν Μαχάτμα.

Ἄλλη εἶναι νομίζω ἡ ἐξήγησις. Ὁ Γκάντι εἰς τὴν σύγκρουσιν τῶν δύο νοοτροπιῶν, τῆς εὐρωπαϊκῆς καὶ τῆς ἀσιατικῆς, δὲν κατῴρθωσε νὰ εὕρῃ ἐντελῶς σαφῆ τὸν δρόμον τῆς συνθέσεως. Καὶ ἡ ἀδυναμία του αὐτὴ τὸν ὠδήγησεν ἀσυναισθήτως νὰ ἰδῇ τὰ ἀσθενῆ σημεῖα τοῦ Εὐρωπαϊσμοῦ. Ὁ Τολστοί μὲ τὴν ἀνηλεῆ κριτικὴν τοῦ βιομηχανικοῦ πολιτισμοῦ, τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον, συνετέλεσε πολὺ εἰς τοῦτο. Τὰ κηρύγματα κατὰ τῆς μηχανῆς, ποὺ σήμερα ἔχουν τὸ ἐνδυμα τῶν κηρυγμάτων κατὰ τῆς τεχνικῆς, ἦταν ἡ

έξωτερική έκδηλωσις τῆς κριτικῆς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ὁ Γκάντι μὲ τὴν μυστικοπαθῆ φύσιν τοῦ πιστοῦ πού προβάλλει τὴν θυσίαν τοῦ ἴδιου ὑπὲρ τῶν πολλῶν ἀρνεῖται συγχρόνως τὴν θυσίαν τοῦ παρόντος [χάριν τοῦ μέλλοντος, πού εἶναι καὶ αὐτὴ μία μορφή ἰδεολογικοῦ ἀλλὰ τεολογικοῦ καὶ ὄχι ἐνδοστρεφοῦς μυστικισμοῦ. Καὶ ἐκλέγει τὸν δρόμον τῆς παραδόσεως. Ὁ ἀργαλιὸς εἶναι τὸ ξόρκι τῆς μηχανῆς. Καὶ σιγά-σιγά οἰκοδομεῖται ἐπάνω εἰς αὐτὴν τὴν ψυχολογίαν ἢ πολιτικὴ τῆς παθητικῆς ἀντιστάσεως. Εἶναι ἔθνικὰ τὰ αἷτια τῆς πολιτικῆς αὐτῆς; Κατὰ ἓνα ποσοστὸν εἶναι. Ὅχι ὅμως κατὰ τὸ ποσοστὸν πού ἐπέβαλλεν ὁ μῦθος τοῦ Γκάντι ὡς πατὴρ τῆς Ἰνδικῆς Ἀνεξαρτησίας.

Εἶναι ἀκόμη ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ ρίζα τοῦ Γκάντι εἶναι ὁ Ἰνδισμός. Ὅχι ὡς ἔθνικὸν ἰδανικόν, ἀλλ' ὡς ψυχικὴ παραδοσιακὴ πίστις. Εἶναι βραχυμῆνος ἐξειλιγμένος ἀπὸ μίαν ἄτονον βουδδιστικὴν ἐπίδρασιν, ἀλλὰ καὶ εὐρωπαϊος. Διότι καὶ ἡ μετεμψύχωσις — διὰ τὰ σημειώσωμεν ἓν παράδειγμα —, εἰς τὴν ὁποίαν διακηρύσσει ὅτι πιστεύει, εἶναι ἐπίσης εὐρωπαϊκὴ ἐπεξεργασία τῆς ἀνατολικῆς παραδόσεως πού δικαιολογεῖ κατὰ λογικὸν τρόπον τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. Ὁ πλατωνικὸς μῦθος τοῦ Παμφυλοῦ Ἡρός, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀρμενίου εἰς τὴν «Πολιτείαν», ἢ τί ἄλλο εἶναι παρὰ ἡ λογικὴ οἰκοδόμησις τῆς βραχυμανικῆς «οἰκουμεικῆς ψυχῆς» πού ἐμφωλεῖ «δυνάμει» εἰς κάθε ἄνθρωπον, ἀλλ' ἐξατομικεῖται ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν προσωποπαγισμόν;

Γράφουν αἱ «Οὐπανισχάδες»: «Ὅσοι πεθαίνουν στὴν γῆ, πηγαίνουν στὴν σελήνη. Οἱ ψυχές τους γεμίζουν τὴν ἡμισέληνον. Ἡ τελευταία φάσις τίς ξαναγεννᾷ. Ἡ σελήνη εἶναι ἡ πόρτα τοῦ Οὐρανοῦ. Ὅταν γνωρίζεις τὰ ἀποκριθῆς στὶς ἐρωτήσεις της, σὲ ἀφίνει νὰ διαβῆς. Ὅποιος δὲν γνωρίζει τὰ ἀποκριθῆ, τὸν μεταβάλλει σὲ νερὸ καὶ τὸν ξαναστέλνει σὰν βροχὴ στὴν γῆ. Ἐκεῖ ξαναγεννιέται σὰν σκουλήκι, χρυσαλλίς, ψάρι, πουλί, λεοντάρη, ἀγριόχοιρος, τσακάλι, τίγρις, ἄνθρωπος ἢ ὅποια ἄλλη ὕπαρξις, ἀναλόγως τῶν πράξεων τοῦ καὶ τῆς γνώσεώς του. . . Ὅταν φθάνῃ κανεὶς στὴν σελήνη, αὐτὴ ἐρωτᾷ: Ποιὸς εἶσαι; Πρέπει νὰ ἀπαντήσῃ: Εἶμαι σύ! Ὅποιον ἀπαντᾷ ἔτσι, ἡ σελήνη τὸν ἀφήνει νὰ περάσῃ».

Αὐταὶ εἶναι αἱ καταβολαὶ τοῦ Γκάντι. Καὶ δὲν τὰς ἠρνήθη. Διότι ἔβλεπε ὅτι αὐταὶ ἦσαν αἱ ρίζαι του. Καὶ ἡ δύναμις του.

Ἀλλὰ καὶ ἡ διακήρυξις τῆς πίστεώς του εἰς τὸ σύστημα τῶν καστῶν καὶ εἰς τὴν προστάσιαν τῆς ἀγελάδος — πού ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τὴν πρὸ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἀλόγου — τὴν ἴδιαν θεμελίωσιν ἔχουν.

Ὁ Ἰνδισμὸς λοιπὸν ὡδηγεῖ εἰς τὴν τελικὴν ἐξήγησιν τῆς διαγωγῆς τοῦ Γκάντι. Τῆς διαγωγῆς αὐτῆς τὰ αἷτια εἶναι κυρίως ἠθικά. Ὁ στόχος της εἶναι ὁ ἐξαγνισμὸς τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ τὸ μέσον εἶναι ἡ ἄρδευσις τῆς Ἰνδικῆς ψυχῆς εἰς τὴν ἠθικὴν παράδοσιν τοῦ περιβάλλοντός της. Οἱ τόνοι τοῦ Γκάντι ἐνθυμίζουν τὴν εἰδυλλιακὴν ἰδεοπλαξίαν τῶν νοσταλγῶν τοῦ παρελθόντος, τῶν ἀγνῶν, ὄχι ἐκείνων πού βλέπομεν σήμερον ὡς προστάτας τοῦ χθές, διότι τοῦτο συμπίπτει μὲ τὰ συμφέροντά των. Γράφει:

«Ἀπὸ μυριάδες χρόνια οἱ Ἴνδοι παραμένουν ἀκλόνητοι, μόνοι εἰς τὸ μέ-

σου τῶν ἐναλλασσομένων κοσμοκρατοριῶν. Ὅλα τὰ ἄλλα περάσανε, ὅλα περνοῦν σὰν τὰ κύματα. Αὐτοὶ ὅμως κατέκτησαν τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ τὴν ἐπιστήμην τῆς εὐτυχίας. Δὲν ἔχουν σ' αὐτὸ νὰ μάθουν τίποτε ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Δὲν ἠθέλησαν τὸν μηχανικὸν πολιτισμὸν καὶ τὰς μεγάλας πόλεις. Τὸ παλιὸ ἀλέτρι, ὁ ἀργαλιός, ἡ παλιὰ ἐγχώρια παιδεία ἐξησφάλισαν τὴν σοφίαν τους καὶ τὴν σωτηρίαν τους. Χρειάζεται νὰ ξαναγυρίσουμε στὴν ἀρχαία ἀπλότητα, ὄχι μονομιᾶς βέβαια, ἀλλὰ σιγά-σιγά μὲ ὑπομονὴν καὶ μὲ τὸ ἀτομικὸν παράδειγμα». Ἄλλοι μαστιγῶναι τὴν ἱατρικὴ ἐπιστήμην τῆς Δύσεως. Σὲ ἓνα δοκίμιον θεραπευτικῆς, ἀλλὰ καὶ ἠθικῆς, λέγει, «ἡ ἀρρώστεια εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ὄχι μόνον τῶν πράξεων ἀλλὰ καὶ τῶν στοχασμῶν μας. Διότι ὅλες οἱ ἀρρώστειες ἔχουν τὴν ἴδιαν καταγωγὴν, τὸ ὅτι δὲν ἀκολουθοῦμεν τοὺς φυσικοὺς νόμους τῆς υἰείας. Τὸ σῶμα εἶναι ἡ κατοικία τοῦ Θεοῦ. Πρέπει λοιπὸν νὰ τὸ διατηροῦμεν καθαρὸν».

Ἐξ ἄλλου, μὲ τὴν ἄκρατον ἠθικὴν ἀδιαλλαξίαν του ἐνθυμίζει τὸν Ἀπόστολον Παῦλον καὶ θεωρεῖ τὰς σχέσεις ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἀπηγορευμένας, ἐφόσον ἔχουν σκοπὸν ἄλλον ἀπὸ τὴν τεκνοποιίαν.

Σὲ γράμμα του σὲ ἓναν Ἄγγλο δάσκαλο σ' ἓνα χωριὸ τῆς Ἰνδίας, ποῦ εἶναι σήμερα διακεκριμένος συγγραφεὺς, τὸν Malcolm Muggeridge, γράφει τὸ 1925: «Πιστεύω, ὅτι ἐὰν ἀναλύσωμεν τὰ πράγματα, ἡ πειθάρχῃς καὶ ἡ ἀποχὴ εἰς τὰς σχέσεις τῶν φύλων εἶναι ὄχι μόνον εὐκόλη, ἀλλὰ καὶ τὸ φυσικώτερον πρᾶγμα τοῦ κόσμου». Πάλιν ἡ πολιτικὴ φιλολογία θὰ εἶπη ὅτι ἡ περὶ ἀποχῆς θεωρία τοῦ Γκάντι εἶναι πολιτικὸς τρόπος ἀντιμετώπισεως τοῦ δραματικοῦ προβλήματος ποῦ παρακολουθεῖ τὴν Ἰνδίαν sicut lepra leprosum, τοῦ ὑπερπληθυσμοῦ. Ἡ ἐξήγησις εἶναι πιθανώτατα πολὺ βαθύτερη. Συνδέεται μὲ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν σχέσεων τῶν δύο φύλων ἀπὸ τὴν Ἰνδικὴν παραδοσιακὴν κοινωνίαν. Δὲν ὑπάρχει εἰς τὰ ἦθη τῆς ὁ πτερωτὸς Θεὸς τῆς Εὐρώπης. Ὑπάρχει μόνον ἡ Kama, ἡ θεότης τοῦ πόθου, μὲ ἀπεριγράπτους λατρευτικὰς ἐκδηλώσεις. Οἱ Ἰνδοί, ὅπως ὅλοι οἱ Ἀσιάται, νομίζουν ὅτι αἱ ψυχτικαὶ ἐκδηλώσεις αὐτῆς τῆς λαγνείας εἶναι αἱ ἴδιαι μὲ τὴν Εὐρώπην. Εἶναι τοῦτο συνέπεια τῆς προδιαθέσεως πρὸς ὁμοιομορφίαν, πρὸς συγκρητισμὸν. Ἴσως καὶ κάποιο αἶσθημα κατωτερότητος τοῦ συρμοῦ ποῦ ὀδηγεῖ εἰς τὴν μίμησιν. Εἰς τὸ Bangkok δὲν ὑπάρχει μεσημβρινὴ ἀνάπαυσις, παρὰ τὸ φρικτὸν κλίμα, διότι ἔτσι γίνεται καὶ εἰς τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἄποψιν αὐτὴν τῶν Ἰνδῶν, οἱ Ἰάπωνες ἔχουν τὴν ἀκριβῶς ἀντιθετον πίστιν. Ἀμύνονται κατὰ τοῦ συγκρητισμοῦ καὶ ἔχουν αἶσθημα ἀνωτερότητος. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς δὲν πιστεύω τὴν ἐξήγησιν αὐτὴν. Ὅπως δὲν πρέπει νὰ γίνῃ πιστευτὴ ἡ ψυχαναλυτικὴ ἐξήγησις ποῦ δίδουν πολλοί, ὅτι ἡ διδασκαλία καὶ ἡ πρᾶξις τῆς ἀποχῆς ὀφείλονται εἰς τὸν ψυχικὸν τραυματισμὸν ποῦ ὑπέστη, διότι ἐγκατέλειψε τὸν ἐτοιμοθάνατον πατέρα του ὄλιγον πρὸ τοῦ θανάτου του, καταληφθεὶς ἀπὸ ἀκατανίκητον ἴμερον τῆς συζυγικῆς εὐνῆς. Τὸ ἀναφέρει ὁ ἴδιος στὰ Ἀπομνημονεύματά του.

Οὔτε αἱ πονηραὶ κατηγορίαι τοῦ Nirmal Kumar Bose, παλαιοῦ γραμματέως του, περὶ τῶν πνευματικῶν του σχέσεων μὲ τὰς νεάνιδας. Τὸ ἠθικὸν

μεγαλείου του Γκάντι είναι ότι ἔλεγε πάντοτε τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ὅτι δὲν ἀπέκρυπτε τὴν πίστιν του καὶ τὰς ἠθικὰς του θεμελιώσεις. Εἰς τοῦτο συνίσταται τὸ μῆνυμά του. Καὶ εἶναι τὸ μῆνυμα αὐτὸ τόσο μέγα, ὥστε νὰ μὴ εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ στολιζώμεν μὲ τὰς πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς συνεπειὰς πού ἐπέφερε καὶ πού ὑπερηκόντισαν κατὰ πολὺ τὴν σκέψιν καὶ τὴν πίστιν τοῦ Γκάντι.

Διότι πράγματι αἱ πολιτικαὶ συνέπειαι ἦσαν μεγάλαι. Αἱ κοινωνικαὶ ὄχι ἀκόμη. Ἄλλὰ θὰ ἔλθῃ καὶ αὐτῶν ἡ σειρά. Διότι τὸ μῆνυμα τοῦ Γκάντι ἐκίνησε μὲ ἀδυσώπητον δύναμιν τὴν ἀνέμην τῆς ἱστορίας. Καὶ τὴν ἐκίνησεν ἀνεπαισθήτως. Διότι ἡ τακτικὴ τῆς παθητικῆς ἀντιστάσεως ὑπῆρξεν ὁ πύρινος δαυλὸς πού ἐπανάφερε εἰς τὸ προσκήνιον τὴν τρομερὴν δύναμιν τῆς ἀδράνειας πού εἶχε λησμονήσει ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς. Ἡ ἀδράνεια εἶναι ἔννοια δυσκολοῦντή διὰ τὸν Εὐρωπαῖον. Διὰ τὸν Ἀσιάτην εἶναι ἡ μοῖρα του, ἡ ψυχὴ του καὶ τὸ ὄπλον του. Ὅταν ἓνας Εὐρωπαῖος ἀδρανεῖ ἢ ἀνθίσταται παθητικῶς ἢ κάμνει ἀπεργίαν πείνης, ἐπιτίθεται, ἐκβιάζει, θορυβεῖ. Ὅλα αὐτὰ εἶναι διὰ τὸν Γκάντι ἀδιανόητα. Κλείνεται εἰς τὸν ἑαυτὸν του καὶ δίδει εἰς ὅλους τὸ παράδειγμα. Δὲν ἐκβιάζει, ἀλλ' ἐκνευρίζει τὸν Εὐρωπαῖον. Καὶ ὁ ἐκνευρισμὸς τὸν ὀδηγεῖ εἰς τὴν δρᾶσιν. Καὶ ἡ δρᾶσις ὀνομάζεται συνήθως βία. Ἡ δὲ βία ἀργὰ ἢ γρήγορα ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀντίθετον βίαν. Ἄλλ' ἡ μάχη εἶναι ἄνισος. Διότι ἡ ἀντιβία, ὅταν προσλαμβάνει τὴν μορφήν τῆς παθητικῆς ἀντιστάσεως, ἔστω καὶ σιωπηλῆς, δημιουργεῖ τὸ κενὸν γύρω ἀπὸ τὸν δρῶντα. Καὶ ἡ ἀναπνοὴ του καθίσταται δύσκολος.

Ἡ παθητικὴ ἀντίστασις εἶναι μία μορφή ἀντιβίας. Εἶναι βία καὶ αὐτή. Καθ' ἑαυτήν. Ἄλλὰ βία πού φθείρει τὴν τάξιν, χωρὶς νὰ ζητῇ νὰ ἐγκαταστήσῃ ἄλλην εἰς τὴν θέσιν της. Διὰ τὸν Εὐρωπαῖον τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀκατανόητον. Ἡ μεγαλυτέρα μορφή κατὰ τοῦ παγκοσμίου σπουδαστικοῦ κινήματος τῆς ἀμφισβητήσεως τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας εἶναι αὐτή. Ὅτι δὲν προτείνει διάδοχον σχῆμα. Ἡ παθητικὴ ἀντίστασις δὲν προτείνει λύσιν. Ζητεῖ τὸ τέλος τῆς σήμερον. Ἄλλὰ στοχασταὶ ὅπως ὁ Γκάντι, ἐπηρεασμένοι παρὰ ταῦτα ἀπὸ τὴν Εὐρωπαϊκὴν νοοτροπίαν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ζήσουν εἰς τὸ κενόν. Ζητοῦν τὴν ἀνατροπὴν τοῦ σήμερον. Μὴ ἔχοντες νὰ προτείνουν τίποτε διὰ τὴν αὔριον, ζητοῦν τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὸ χθές. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐξήγησις τῆς πίστεως τοῦ Μαχάτμα. Μαζὶ βέβαια μὲ τὴν βαθύτερην ἠθικὴν του θεμελίωσιν.

Ὁ λαὸς, ὅμως, δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ λύσεις. Τοῦ ἀρκεῖ ἡ ἄρνησις. Ἄλλ' ἡ ἄρνησις δὲν περιορίζεται εἰς τὸ σήμερον. Πλήττει καὶ τὸ χθές. Καὶ ἡ παθητικὴ ἀντίστασις ἐξελίσσεται καὶ αὐτὴ εἰς τὴν ὠμὴν βίαν.

Πάντοτε ὅμως εἰς τὴν κρίσιμον στιγμὴν ἀνευρίσκονται οἱ ἄνθρωποι τῆς συνθέσεως. Καὶ εἰς τὴν ἀπογοήτευσιν τῶν πρωτοπόρων ἢ τὸν ἐξευτελισμὸν τῶν κρατούντων τῆς σήμερον, πού γίνεται εἰς ὀλίγας ὥρας χθές, οἰκοδομοῦν τὴν νέαν λύσιν.

Τοὺς Ἄγγλους τοὺς ἐκλόνισεν ἡ διεθνὴς συγκυρία καὶ ὄχι ὁ Γκάντι. Ὁ Γκάντι ὅμως ἐξαπέλυσε μὲ τὴν παθητικὴν του ἀντίστασιν τὴν βίαν πού ἐπέ-

τάχυνε τὰς ἐξελίξεις. Πόσον ὁμως ἦσαν ὀδυνηραὶ! Ὅχι τόσοσιν δι' αὐτὸν ποὺ ἐφυλακίσθη ἐπὶ μῆνας καὶ ποὺ ἠμπόρεσε μὲ τὰς δοκιμασίας ποὺ ὑπέστη νὰ ἀναμετρήσῃ τὴν δυσκολίαν τοῦ ἀνθρώπου νὰ κάμῃ τὸν συνάνθρωπόν του καλύτερον, ἀλλ' ὀδυνηραὶ διὰ τὸν λαόν του.

Ἐπηκολούθησεν ὁ πόλεμος μεταξύ Ἰνδῶν καὶ μουσουλμάνων καὶ ὁ χωρισμός. Ἐνας χωρισμός ποὺ δὲν ἤθελε ὁ Γκάντι, ἀλλὰ ποὺ ἴσως ἐπετάχυνε μὲ τὴν μονόπλευρον Ἰνδουϊστικὴν διδασκαλίαν του, τῆς ὁποίας τὰς συνεπείας ἐγκαίρως ἀντελήφθη ὁ Τζίνναχ.

Ἐν ὀνόματι τῆς ἀρνήσεως τῆς βίας εὗρον τότε βίαιον θάνατον ἑκατοντάδες χιλιάδων ψυχὰ καὶ περιέπεσαν εἰς τὴν προσφυγίαν δέκα ἐπτὰ ἑκατομμύρια ἀνθρώπων! Καὶ μήπως τὸ πρόβλημα ἐλύθη; Λύονται ποτὲ τὰ μεγάλα προβλήματα; Ἡ Ἰνδία σπαράσσεται καὶ σήμερον ἀπὸ θρησκευτικὰς ταραχὰς ποὺ ἐστοίχισαν ἐφέτος μέχρι στιγμῆς ἑκατοντάδας ψυχῶν εἰς τρόπον ὥστε νὰ λεχθῆ ὅτι κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἑκατονταετηρίδος του ὁ Γκάντι ἐδολοφονήθη διὰ δευτέραν φοράν! Φυσικὰ, οἱ λέγοντες δὲν ἀνεφέροντο εἰς τὸν δευτερον θάνατον ποὺ παρακολουθεῖ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀνθρώπους κατὰ τὸν βραχμανισμόν. . .

Τὸ ἠθικὸν πρόβλημα ὑπῆρξε διὰ τὸν Γκάντι πελώριον. Καὶ τὸν ἀπεμάκρυνεν ὀριστικῶς ἀπὸ τὰ κοινὰ. Ἐως οὗτος ἡ ἀντίδρασις προῆλθεν ἀπὸ τοὺς ἀδιαλλάκτους τῆς ἄλλης πλευρᾶς. Τοὺς ὑπερεθνικόφρονας, τοὺς ὑπερπαραδοσιακοὺς, ἐκείνους ποὺ ἤθελαν τὴν γενίκευσιν τῆς βίας κατὰ τῶν μουσουλμάνων. Πάντοτε οἱ προφηταὶ, ἀληθινοὶ ἢ ψεύτικοι, τιμωροῦνται ἀπὸ τοὺς ὀμῶνούς τους!

Ἄλλ' οἱ Ἡγέται τῆς Ἰνδίας ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ὀργανώσουν — ὅπως καὶ ὅσον ἦτο τοῦτο δυνατόν — τὸ ἀχανὲς κράτος τῶν 250 τότε καὶ 520 σήμερον ἑκατομμυρίων ψυχῶν. Καὶ ἦσαν Εὐρωπαῖοι. Ὅπως Ἕλληνες ἦσαν κατὰ τὸ δόγμα τοῦ Ἰσοκράτους οἱ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας μετέχοντες, ἔτσι καὶ Εὐρωπαῖοι εἶναι ὅσοι μετουσίωσαν εἰς τὴν πρᾶξιν τὸν προμηθεϊκὸν δυναμισμὸν εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι. Ἐγνώριζαν τὴν δύναμιν τῆς παραδόσεως. Καὶ ἐπέισθησαν ἀπὸ τὴν πείραν των εἰς τὸ ἀγγλικὸν περιβάλλον ὅτι ἡ δημοκρατία εἶναι τὸ πολίτευμα ποὺ ἐπιτρέπει τὴν ὀμαλὴν ἐξέλιξιν τῆς παραδόσεως πρὸς τὴν πρόοδον, χωρὶς ἐκρήξεις. Καὶ ἐξέλεξαν τὴν δημοκρατίαν ἀπὸ ρεαλισμόν, ὡς μόνην δυνατότητα οἰκοδομήσεως καὶ σταθεροποιήσεως τοῦ ἔθνους. Διότι ἡ Δημοκρατία εἶναι τὸ μόνον πολίτευμα ποὺ συνδέει τὸ παρελθὸν μὲ τὸ μέλλον. Καὶ ποὺ ἐπιτρέπει τὴν πολυτέλειαν τῆς ἀποφυγῆς τῆς βίας. Τὸ κόμμα τοῦ Κογκρέσσου ποὺ εἶναι μέχρι σήμερον ἀκόμη, ἀγνωστὸν ἔως πότε, διότι γίνεται ἡμέρᾳ τῆ ἡμέρᾳ περισσότερο σκληρωτικὸν καὶ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν λαϊκὴν ψυχὴν, τὸ μεγαλύτερον καὶ τὸ πλειοψηφοῦν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν λαϊκὴν ψυχὴν, τὸ σοσιαλιστικῆς ὀργανώσεως, εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸν φιλελευθερισμὸν πολλῶν διανοουμένων καὶ τῶν βιομηχάνων. Ἡ δημοκρατία ἐπέτρεψε τὴν ἀμεσον δημιουργίαν τοῦ διαλόγου μεταξύ τῶν διαφόρων τάσεων τῆς ζωῆς. Κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Ἀγγλίας, ὅπου ἄλλωστε ὅλοι οἱ φορεῖς τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν δοξασιῶν εἶχον μορφωθῆ. Ὁ Νεχροῦ, ὁ Πάτιλ καὶ ὁ Τάτα μίαν μορφήν εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας ἤθελαν διὰ τὴν Ἰνδίαν,

ὁ πρῶτος μὲ κοινωνικὸν προσανατολισμὸν, οἱ δύο ἄλλοι μὲ ἀτομικιστικόν. Οἱ δύο τελευταῖοι ἦσαν συμφωνότεροι μὲ τὸ πλαίσιον τοῦ Γκάντι τῆς διατηρήσεως τοῦ παρελθόντος, ἦσαν ὅμως ἀντίθετοι μὲ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὸ παρελθόν. Αὐτοὶ ἤθελαν τὸ Ἀγγλικὸν χθές, ὁ Γκάντι τὸ Ἰνδικόν. Αὐτοὶ τὴν ἐκβιομηχάνισιν, αὐτὸς τὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν. Ὁ Νεχροῦ συνέθεσε τὰς δύο ἀπόψεις καὶ ἀπεμακρύνθη συγχρόνως καὶ ἀπὸ τὰς δύο. Ἀλλὰ διετήρησε τὴν κοινὴν πίστιν ὄλων, τὴν ἐλευθερίαν. Καὶ κατέληξε νὰ διεκδικῆ τὴν σοσιαλιστικοποίησιν διὰ δημοκρατικῶν μεθόδων κατὰ τὸ ἀγγλικὸν πρότυπον εἰς πείσμα τῶν φρονούντων ὅτι ἡ ἀπαραίτητος καὶ ἀναπότρεπτος σοσιαλιστικοποίησις εἰς τοὺς ὑπαναπτύκτους λαοὺς δὲν ἤμπορεῖ νὰ γίνῃ παρὰ μὲ τὴν βίαν. Τὸ ζήτημα ἐξετάζει μὲ βαθύτητα ὁ Richard Lowenthal εἰς τὸ τελευταῖον βιβλίον του : *Issues in the Future of Asia : Communist and non Communist Alternatives.*

Εἶχεν δίκαιον ὁ Νεχροῦ ἐπικαλούμενος τὸν Γκάντι ὡς ὁδηγὸν του ; Ἀλλὰ ὁ Γκάντι οὐδέποτε ὠμίλησε διὰ σοσιαλισμὸν. Καὶ ἦτο ἐχθρὸς τῆς ἐκβιομηχανίσεως ποὺ εἶναι ἀπαραίτητον παρακολούθημα τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἐν τούτοις, ὁ Νεχροῦ εἶχε δίκαιον. Ὁ σοσιαλισμὸς ἔπαυσε μετὰ τὴν κομμουνιστικὴν περιπέτειαν νὰ εἶναι οἰκονομικὸν σύστημα ποὺ θὰ ἄρῃ τὰς ἀδικίας καὶ θὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην. Εἶναι ἠθικὴ διδασκαλία, ἐπιβάλλουσα εἰς ὄλους, φιλελευθέρους ἢ σοσιαλιστάς, πλουσίους ἢ πτωχοὺς, τὴν ἀδιάκοπον προσπάθειαν τῆς συνεχοῦς καλυτερεύσεως τῆς τύχης τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι τὸ αἴτημα τῆς ἰσότητος ἐν κινήσει. Εἶναι τὸ καταφύγιον τῆς ψυχικῆς ἀναζητήσεως ἐνὸς καλυτέρου αὔριον. Καὶ συνδέεται ἀρρήκτως ὡς τοιοῦτο παγκόσμιον ἠθικὸν αἴτημα μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Γκάντι. Ὅταν ὁ Γκάντι ὤθει τὴν λατρείαν του πρὸς τὴν ἐλευθερίαν μέχρι τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν καστῶν, δίδει τὸ μέγιστον παράδειγμα δημοκρατικότητος. Καὶ ρεαλισμοῦ. Διότι βλέπει ἕως ποῦ ἤμπορεῖ ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ φθάσῃ ἡ ἐξέλιξις. Τί ὠφελεῖ ὅτι τὸ Σύνταγμα τῆς Ἰνδικῆς Ἐνώσεως, τὸ Μπχαράτ, τῆς 26ης Ἰανουαρίου 1950, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γκάντι κατήργησε τὸ σύστημα τῶν καστῶν ; Τὸ σύστημα ἰσχύει . . .

Εἶναι χαριτωμένη ἡ φράσις τῆς B. Pitney - Lamb ποὺ λέγει τὰ ἐξῆς εἰς τὸ βιβλίον της «*India, A World in Transition*» : «*Αἱ ἀντιζηλῖαι τῶν καστῶν κυριαρχοῦν εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῶν διαφόρων κρατῶν τῆς Ἰνδίας. Ἐνῶ οἱ ἔθνη οἱ ἠγέται ἀσχολοῦνται μὲ ζητήματα γενικοῦ ἔθνικοῦ συμφέροντος, ὡς, π.χ., τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ κεντρικῆς καὶ τοπικῶν κυβερνήσεων ἢ μεταξὺ τῶν ἐθνικοποιημένων καὶ τῶν ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, οἱ ἀγροτικοὶ πολιτευόμενοι προσπαθοῦν νὰ στηρίξουν τὴν ὑπόστασιν των εἰς τὸ σύστημα τῶν καστῶν, πρᾶγμα ποὺ εἶναι, ἄλλωστε, ἀντισυνταγματικόν*» ! Καὶ ἀκόμη : «*Παρὰ τὰς γενναίας καὶ ἀγνὰς ἰδεολογίας ποὺ ἐμφανίζονται οἱ ἠγέται τῶν ἐθνικῶν κομμάτων, τὰ ἐκλογικὰ προγράμματα χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὰ συμφέροντα τῶν καστῶν*». *Quid leges sine moribus?*

Τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει μόνον τὴν σημασίαν τῆς παρακμῆς τοῦ παρόντος. Καταλήγει εἰς βαθυτέρας κοινωνιολογικὰς ἐξελίξεις σχετικὰς μὲ τὴν διάρθρω-

σιν τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῆς Ἰνδίας. Ἡ κάστα τῶν βραχμάνων εἶναι ἡ πλέον προοδευτική, διότι εἶναι ἡ πλέον μορφωμένη καὶ ἡ πλέον ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴν νοοτροπίαν. Ἄλλ' εἶναι καὶ ἡ ὀλιγαριθμωτέρα. Τὰ κόμματα ἔχουν ἀνάγκη τῶν πολυανθρωποτέρων καστῶν. Διὰ τοῦτο καὶ προσφεύγουν εἰς στελέχη ὀλιγώτερον μορφωμένα, ἂν ὄχι καὶ ἐντελῶς ἀμόρφωτα, διὰ νὰ ἀγρεύσουν τὰς ψήφους τῶν μεσαίων τάξεων ποὺ εἶναι σχεδὸν ἀγράμματοι. Οἱ μορφωμένοι Ἰνδοὶ ἐγκαταλείπουν τὴν χώραν. Ἡ κατάστασις, ὅπως τὴν περιγράφει ἡ Joan Littlewood εἰς τὸν Observer τῆς 26 Ὀκτωβρίου 1969, εἶναι ἀπογοητευτική. Ἡ πρόβλεψις εἶναι, κατόπιν τούτου, ὅτι ἡ νέα γενεὰ τῶν Ἰνδῶν πολιτικῶν θὰ εἶναι ὀλιγώτερον ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν Εὐρώπην παρ' ὅ,τι ἦσαν οἱ Γκάντι καὶ Νεχρού. Καὶ ἀκόμη ὅτι οὗτοι, συρόμενοι ἀπὸ τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῶν ψηφοφόρων των καὶ τὴν νοσηρὰν ἀνάμειξίν του μετὰ τὸ ἔθνικόν θέμα τοῦ χωρισμοῦ τοῦ Πακιστάν, θὰ δημιουργήσουν, ὅπως πάντοτε οἱ δημαγωγοί, χωρὶς νὰ τὸ ἀντιλαμβάνωνται, πολλὰς δυσχερείας εἰς τὸ ἀπέραντον, πολυάριθμον καὶ τόσοσιν δυσκυβέρνητον κράτος. Ἴσως τότε θὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα τῆς Κίνας τὴν ὁποίαν ἐφοβεῖτο ὁ Νεχρού, ἀλλὰ τὴν πρόκλησιν τῆς ὁποίας ἀντιμετώπιζε — εἶναι τοῦτο τὸ καταστάλαγμα μακρᾶς συνομιλίας μου μετὰ αὐτὸν — μετὰ τὸ προμηθεϊκὸν πνεῦμα τῆς δημιουργίας καὶ τῆς προόδου διὰ τῆς δημοκρατικῆς ὁδοῦ. Τοῦ λόγου δὲ γενομένου περὶ τῆς συνομιλίας αὐτῆς ἂς σημειώσω ὅτι εἰς ἀπάντησιν τῆς παρατηρήσεώς μου ὅτι καὶ ἡ Κίνα θὰ ἀστικοποιηθῆ, ὅπως ἤδη συνέβη τοῦτο μετὰ τὴν Σοβιετικὴν Ἐνωσην (εἴμεθα εἰς τὸ 1956), ὁ Νεχρού ἀπήντησεν ὅτι ὁ ἱμπεριαλισμὸς εἶναι ἀστικὸν φαινόμενον.

Καὶ εἰς τὸ ἴδιον ἄλλωστε Σύνταγμα καθορίζεται ὅτι εἰς τὴν Ὅμοσπονδιακὴν Βουλὴν ἐπὶ τῶν 506 ἐδρῶν, αἱ 76 καταλαμβάνονται ἀπὸ μιαιοὺς, ἐκλεγόμενους ἀπὸ τὸ κοινὸν ἐκλογικὸν σῶμα. Κατέληξε μάλιστα καὶ οἱ μιαιοὶ νὰ ἔχουν διαιρεθῆ εἰς 400 περίπου κάστες. Ἀρχίζουν ἀπὸ ὑποκάστες ποὺ ἐξελίσσονται κατὰ τὸ δόγμα τοῦ C. Bouglé εἰς κάστες, ποὺ ἐφαρμόζουν μεταξὺ των διακρίσεις. Ἔτσι ὁ Hutton ἀναφέρει ὅτι μέχρι τὸ 1932 — δὲν γνωρίζομεν τί ἔγινε σήμερον — ὑπῆρχον ὄχι μόνον μιαιοὶ ποὺ δὲν ἔπρεπε νὰ ἐγγίση κατεῖς, ἀλλὰ καὶ μιαιοὶ τῶν μιαιῶν ποὺ δὲν ἔπρεπε οὔτε νὰ ἰδῆ. Ἦσαν οἱ rou- randa vannans, ποὺ εἶχον ὡς ἐπάγγελμα τὸ πλύσιμο τῶν ρούχων. Καὶ ἦσαν μιαιοὶ μιαιώτεροι τῶν μιαιῶν διότι ἔπλεναν καὶ τὰ ἀκάθαρτα ἐσώρουχα τῶν γυναικῶν! Αὐτοὶ δὲν ἐβλεπαν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου. Εἰργάζοντο ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα ἕως τὴν αὐγὴν. Οἱ ἄλλοι μιαιοὶ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς ἴδου, ὅ,τι ὅμως καὶ νὰ ἔκαμναν, δὲν ἔπαυαν καὶ αὐτοὶ νὰ εἶναι μιαιοὶ καὶ νὰ περιφρονῶνται ἀπὸ τοὺς βραχμάνους. Σήμερον μιαιοὶ ἔγιναν πλούσιοι, μετέχουν εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ἔχουν διακεκριμένους πνευματικούς ἀνδρας, ὅπως ὁ πολιτικὸς των Ἡγέτης B. P. Ἀμπεντκάρ, ἀποτελοῦν τὸ 20% τοῦ πληθυσμοῦ, δὲν παύουν ὅμως νὰ εἶναι μιαιοὶ. Οἱ «Τάϊμς» τοῦ Λονδίνου ἀνέφεραν εἰς τὰς 3 Ὀκτωβρίου 1969 ὅτι εἰς τὸ Πορμπαντάρ, τὴν γενέτειραν τοῦ Γκάντι, οἱ μιαιοὶ ζοῦν σὲ «γκέττο» καὶ ὅτι μέσα σ' αὐτὸ οἱ ἀριστοκράται τῶν καστῶν ἐσκότῳσαν καὶ ἐφέτος μερικοὺς μιαιοὺς.

Ἡ πρόοδος εἶναι μεγάλη. Ἦρξισε ἀπὸ τοὺς Ἀγγλους, ἐφούντωσε ἀπὸ

τὸν Γκάντι, καταχωρώθη ἀπὸ τὸν Νεχροῦ. Ἄλλὰ τὸ φράγμα δὲν ἔπεσε . . .

Ὁρθῶς ἐπικαλοῦνται λοιπὸν οἱ σημερινοὶ Ἠγέται τῆς Ἰνδίας τὴν εὐλογίαν τῆς ψυχῆς τοῦ Γκάντι καὶ ὀρθῶς— ὄχι μόνον σκοπίμως— διατηροῦν τὸν μῦθον τοῦ. Δι' ὅλους τοὺς λόγους ποὺ ἐλέχθησαν. Ἄλλὰ καὶ διότι πιστεῦουν εἰς τὴν δημοκρατίαν καὶ τὴν ἐφαρμόζουν εἰς τὸ πλαίσιον τῶν ἰδιοτυπιῶν τῆς ζωῆς των. Διότι ἡ δημοκρατία εἶναι συνέχεια γενεῶν. Δὲν ἀρχίζει ἀπὸ τὸν ἐκάστοτε κρατοῦντα. Οἱ ἐκάστοτε κρατοῦντες εἶναι ἐπεισόδια εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἔθνων. Καὶ δὲν ἤμποροῦν νὰ σταματήσουν τὴν ἐξέλιξιν. Ὁ Michael Brecker εἰς πρόσφατον μελέτην του (Political Leadership in India: An Analysis of Elite Attitudes) ἐξηγεῖ πῶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νεχροῦ ἡ Ἰνδία ἔπαυσε νὰ εἶναι κράτος μὲ ἓν μέγα καὶ μερικὰ μικρὰ κόμματα καὶ ἐξελίσσεται πρὸς τὴν πολυκομματικὴν δημοκρατίαν. Μόνη ἡ δημοκρατία ἐπιτρέπει τὴν ὁμαλὴν μετάβασιν. Ἄλλὰ καὶ μόνη ἡ δημοκρατία ἐπιτρέπει τὴν μυθοποίησιν τῶν μεγάλων ἀνθρώπων, εἴτε ἐπέτυχον, εἴτε ἀπέτυχον. Καὶ ἡ γενεὰ τοῦ Νεχροῦ πιθανὸν νὰ μὴ εἶχε εἰς ὑπόληψιν τὴν ἰνδικὴν μάζαν, ἔταξε ὅμως ὡς πρόγραμμα τὴν ἐξέλιξιν τῆς εἰς σύγχρονον ἔθνος. Κατὰ τὸ δυνατόν. Καὶ ἐτήρησεν ὅλους τοὺς κανόνας τῆς δημοκρατίας. Καὶ τὸν πρῶτον ἀπὸ ὅλους: Δὲν ἠρνήθη τὸ παρελθόν. Οὔτε τὸ ἐγγώριον, οὔτε τὸ ἀγγλικόν. Καὶ ἔκαμε τὴν σύνθεσιν ποὺ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐργώδους πορείας πρὸς τὸν ἐξευρωπαϊσμόν. Διότι σήμερον ἡ πρόοδος συνταυτίζεται μὲ τὸ προμηθεϊκὸν πνεῦμα. Κορυφὴ τῆς συνθέσεως εἶναι ὁ μῦθος τοῦ Μαχάτμα Γκάντι. Αὐτὴν τὴν σύνθεσιν ἔβλεπα εἰς τὴν θέρημν μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Νεχροῦ μοῦ ὑπεστήριζεν εἰς τὸ γραφεῖον του τὰ πέντε σημεῖα τῆς πολιτικῆς του τῆς οὐδετερότητος. Ἔδειχεν ἓνας Γκάντι μὲ τὸν τρόπον του . . . Οἱ μεγάλοι ἄνθρωποι ἔχουν τὴν μοῖραν νὰ πραγματοποιοῦνται ἐν ὀνόματί των τὰ ἀντίθετα ἀπὸ ὅσα ἐδίδαξαν. Φυσικά, ὅταν εἶναι πράγματα μεγάλοι. Καὶ σήμερον, ἔγραψε πρὸ ὀλίγου Ἄγγλος στοχαστής, κυριαρχεῖ εἰς τὴν Ἰνδιαν ὁ Μαχάτμα Μηχανή! Πόσον δίκαιον εἶχεν ὁ λόρδος Μάουντμπάτεν, ὁ τελευταῖος ἀντιβασιλεὺς τῶν Ἰνδιῶν, ὅταν τὸν Ὁκτώβριον τοῦ 1948 ἔλεγε: «Διὰ τὴν Ἰνδιαν ὁ Γκάντι δὲν ἦτο ἓνας μέγας πολιτικός, ὅπως ὁ Ρόοσβελτ ἢ ὁ Τσῶρτσιλ. Κατετάσσετο εἰς τὴν ψυχὴν τῶν Ἰνδῶν εἰς τὴν σειρὰν τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Μωάμεθ».

Ἄλλ' ὁ Γκάντι δὲν ὑπῆρξε μόνον μῦθος καὶ σύμβολον διὰ τὴν Ἰνδιαν. Ὑπῆρξε καὶ εἶναι σύμβολον διὰ τὸν κόσμον ὁλόκληρον. Σύμβολον τῆς ἀρνήσεως τῆς βίας. Ὁ πολιτισμὸς ἢ μᾶλλον οἱ πολιτισμοὶ ὅλων τῶν ἐποχῶν δὲν ἠμπόρεσαν ποτὲ νὰ δαμάσουν τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως εἰς τὸ σύνολόν τους. Ἔρχεται κάποτε ὁ τυφὼν ποὺ σπείρει καταστροφάς. Ἡ βία εἶναι μία ἀπὸ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως. Διότι καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου παίρνει πολλὰς φορὰς τὴν ἀγριότητα— ὅπως ἄλλοτε τὴν ἡρεμότητα— τῆς φύσεως. Ἐλάχιστοι ἄνθρωποι ἐστάθησαν μόνον ἀντιμέτωποι εἰς τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως. Θεληματικὰ καὶ προγραμματισμένα καὶ μὲ μόνον ὄπλα τὴν ἠθικὴν των πίστιν. Ὁ Μοχάντας Γκάντι ἦτο ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐλάχιστους. Δὲν ἐπέτυχε νὰ δαμάσῃ τὴν

φύσιν. Τὴν βίαν. Ἐδημιούργησεν ὁμως εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ αἰῶνος μας τὴν συνείδησιν ὅτι ἡ βία εἶναι κακόν. Ὅτι δὲν ὑπάρχει διάκρισις μεταξύ καλῆς βίας καὶ κακῆς βίας. Καὶ ἀπεστέρησε τὸ κακόν αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἱερότητα τοῦ ἀναποτρέπτου.

Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἐξηφάνισε τὴν βίαν ἀπὸ τὴν ψυχὴν τῶν ἀνθρώπων. Οὔτε φυσικά, εἰς τὴν χώραν του. Αἱ πρόσφατοι ἑκατόμβαι τῶν συγκρούσεων μεταξύ Ἰνδιστῶν καὶ μουσουλμάνων εἰς τὸ Ἄχμενταμπάντ τὸ ἀποδεικνύουν. Ἐκαμε ὁμως, ἴσως, πολλοὺς τὸ κήρυγμα τοῦ Γκάντι νὰ σκεφθοῦν ὅτι ἡ βία μὲ τὴν σύγχρονον ἐξέλιξιν δὲν εἶναι πάντοτε δημιουργὸς τῆς ἱστορίας. Τὸναντίον ἔχει μέσα της σχεδὸν πάντοτε τὸ σπέρμα τῆς διαλύσεως. Εὐτυχεῖς οἱ λαοὶ ποὺ τὴν προλαμβάνουν μὲ τὴν σύνεσιν καὶ τὸν ρεαλισμὸν τους.

Αὐτὸ τὸ μήνυμα τοῦ Γκάντι τιμῶμεν σήμερον. Μὲ τὴν εὐχὴν νὰ τὸ ἐνστερνισθοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καλῆς θελήσεως — ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι — καὶ νὰ βοηθήσουν εἰς τὴν ἐκπλήρωσίν του . . .